

Antenne

U.V.

TIJDSCHRIFT VAN DE ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE - ANKONA

3

ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE

JAARGANG 8 | NUMMER 2014/3 | JULI - SEPTEMBER 2014 | DEPARTEMENT LEEFMILIEU

Provincie
Antwerpen

Wat is ANKONA

De Antwerpse KOepel voor NATuurstudie (ANKONA) is een samenwerkingsverband tussen het provinciebestuur Antwerpen en éénieder die zich met natuurstudie in de provincie Antwerpen bezighoudt. ANKONA heeft als algemene doelstelling om binnen de provincie Antwerpen het natuurstudiewerk te ondersteunen, in kaart te brengen en door regelmatig overleg er een meerwaarde aan te geven. ANKONA streeft er in het bijzonder naar om een actieve, coördinerende rol te spelen in natuurstudieprojecten die een grotere regio bestrijken (atlas-, monitoringsprojecten). Tot slot wordt er veel belang gehecht aan de basis van de natuurstudie, nl. het verzamelen van gegevens. Hier wordt een hoge mate van standaardisatie en uitwisselbaarheid van die gegevens beoogd.

ANKONA-secretariaat en redactieadres

Departement Leefmilieu
Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN)
Team 'Natuur & Landschap' (ANKONA-secretariaat)
T 03 240 59 88
F 03 240 57 52
e-mail: ANKONA@provincieantwerpen.be

ANKONA-mailinglist

E-mail behoort tegenwoordig tot één van de communicatiemiddelen die niet meer weg te denken zijn uit de leefwereld van een groot aantal onder ons. Dus al wie elektronisch op de hoogte wil gehouden worden van de activiteiten, studiedagen, determinatiecursussen georganiseerd door ANKONA en ANTenne alleen elektronisch wil ontvangen, stuurt gewoon een mailtje naar ANKONA@provincieantwerpen.be

Uitgave

ANTenne is een uitgave van de deputatie van de provincieraad van Antwerpen: Cathy Berx, gouverneur-voorzitter, Luk Lemmens, Ludwig Caluwé, Inga Verhaert, Bruno Peeters, Peter Bellens, Rik Röttger, leden en Danny Toelen, provinciegriffier.

Redactieraad

Peggy Beers, Koen Cuypers, Mieke Hoogewijs, Lon Lommaert en Herlinde Nieuwborg

Werkten mee aan dit nummer

Lander Baeten, Nick Berkvens, Kris Boers, Daniel De Charleroy, Dirk De Beer, Lieve Stoops, Sanne Van Den Berge, Dirk Vandenbussche, Kris Verheyen, Inge Vermeulen en Rudi Yseboodt.

Foto's op de cover

- Inheemse boktor © T. Schroder
- Visser met snoek © ANB
- Bomenrij van zomereik (*Quercus robur* L.) in de Antwerpse open ruimte © Sanne Van Den Berge

Vormgeving en druk

Drukkerij EPO vzw (Berchem-Antwerpen)
Gedrukt met plantaardige inkt op gerecycleerd papier

Dit nummer is ook te raadplegen op de ANKONA-website:
www.ankona.be of www.provincieantwerpen.be
(zoekfunctie 'ANTenne')

Verschijningsdatum van volgend nummer (2014/4):
Oktober 2014

Heb je een mededeling over een leuke vondst, een activiteit, een publicatie of een vraag naar medewerking van anderen en wil je dat het verschijnt in het volgend nummer van ons tijdschrift 'ANTenne'? Dat kan door je oproep of tekst vóór 20 augustus door te sturen naar het ANKONA-secretariaat.

Oplage:
1.200 exemplaren

Verantwoordelijke uitgever

Dirk Vandenbussche, Directeur Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid, Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen

ANKONA-nieuws

Cameravallen een hype of een nuttige tool in het zoogdierenonderzoek? Trends en tips bij aankoop van een trailcam

Kris Boers, vrijwilliger bij zoogdierenwerkgroep;
e-mail: krisboers@yahoo.com

De laatste 5 jaar hebben zoogdierenonderzoekers er een erg dankbare vriend bij gekregen: de wildcamera (ook wel trailcam of cameraval genoemd). Zo'n wildcamera is een fototoestel dat automatisch een foto en/of korte filmpjes neemt wanneer een warmbloedig dier voorbij komt. En dat is erg handig, want zo kan je ook 's nachts zoogdieren 'bekijken', iets wat voor ons zelf niet altijd even gemakkelijk is.

Een grote hulp, waarvoor precies?

Wildcamera's zijn in de eerste plaats geschikt voor verspreidingsonderzoek en eventueel monitoring van grotere zoogdieren zoals boom- en steenmarter, ree, vos, everzwijn, bever, mogelijk ook bunzing, konijn, haas, eekhoorn en egel. Tegenwoordig zijn er echter ook modellen op de markt die specifiek zijn ontwikkeld voor kleinere zoogdieren zoals wezel, hermelijn en de verschillende muizen, spitsmuizen en woelmuizen. Die camera's hebben een optimale focusafstand van ongeveer 50 cm, terwijl de oorspronkelijke toestellen de beste resultaten opleveren voor dieren die op ongeveer 5 meter voorbij komen.

Werking en valkuilen

Het principe van alle modellen is ongeveer hetzelfde: in de camera

Figuur: Foto met camerval genomen van een vos tijdens het laagdrempelig inventaris-evenement 'Bioblitz' (21/06/2014) in het Rivierenhof (Deurne)

zit een sensor die temperatuurverschillen opmerkt. Wanneer ergens in het beeld plots de temperatuur sterk stijgt of daalt, maakt de camera een opname. Hoog gevoelige sensoren reageren ook op beweging alleen. Sommige modellen nemen enkel foto's, met andere kan je ook filmpjes maken.

Het is echter steeds nuttig / noodzakelijk om de handleiding van je toestel grondig door te nemen. Dikwijls staan er de typische kenmerken van de camera en de werking in uitgelegd. Zo zijn niet alle camera's overal even gevoelig; een dier bovenaan in beeld wordt bijvoorbeeld minder snel opgemerkt dan een dier onderaan in beeld. Het is belangrijk deze informatie te kennen voor je de camera ergens ophangt.

Gezien de camera's allemaal werken met die snel veranderde temperatuurverschillen in combinatie met beweging, kan je soms ook bedrogen uitkomen. Een zonbeschenen takje voor je camera in een (relatief) koel bos, zal veel "lege" foto's opleveren. Maar omgekeerd kan ook: een beschaduwde tak in de bosrand, voor een zonbeschenen weide. Ook dat levert heel wat foto's of filmpjes op zonder dieren.

Kijk dus even rond op de plek waar je je camera wenst te hangen. Ga na of er iets voor de camera kan waaien, bedenk op voorhand waar de dieren kunnen langskomen,... en bepaal aan de hand daarvan een goeie plek.

Types

Er zijn heel wat modellen en merken op de markt tegenwoordig. De prijsverschillen zijn erg groot. Daarom zetten we even de verschillen op een rijtje:

- Sommige modellen maken enkel foto's, andere zowel foto's als filmpjes. Filmpjes zijn leuk en kunnen je heel wat leren over het gedrag van dieren. Foto's zijn dan weer erg handig als je erg veel opnames hebt, want die kan je veel sneller bekijken dan de filmpjes. Let bij foto's wel wat op met de fotokwaliteit, die is niet bij alle merken even goed.
- Reactiesnelheid: één van de belangrijkste aandachtspunten. Bij sommige modellen zit er 3 seconden tussen het detecteren van de beweging en het nemen van de foto. Voor een ree zal dit, als die voorbij wandelt, nog net goed zijn, maar veel andere dieren zijn al lang uit beeld verdwenen.
- Ook de beeldbreedte is van belang. Een smal beeld toont de dieren groter, maar verhoogt ook de kans dat de dieren al uit beeld zijn verdwenen voor de foto is genomen; een breed beeld toont de dieren kleiner, maar je hebt een grotere kans om ze nog te fotograferen.
- De meeste modellen werken 's nachts met infraroodflits. Dit levert beelden op in grijs tinten. Het grote voordeel hiervan is dat de camera veel minder gemakkelijk wordt opgemerkt. Het nadeel is dat het onderscheid tussen boommarter en steenmarter er niet gemakkelijker op wordt, en voor de muizen geldt hetzelfde. Er bestaan ook camera's met een 'gewone' flits die dus ook 's nachts kleurbeelden opleveren. Maar cameravallen zijn nog redelijk duur (min. 250 euro) en daarom zijn deze met een 'gewone' flits gevoeliger voor diefstal. De anderen daarentegen werken meestal met 'black'-flash en worden daardoor minder opgemerkt door wandelaars.

Wens je een cameraval zelf te plaatsen op een verborgen (natuur-)terrein?

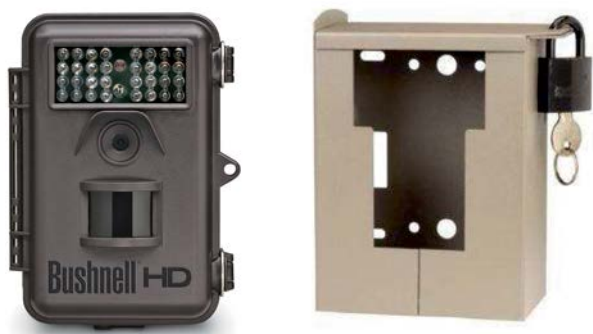
Recent beschikt ANKONA over 2 cameravallen van het type 'Bushnell Trophy Cam Black Led HD' met bijbehorende antidiestalsysteem, AA-oplaadbare batterijen en SD-kaart. Ze worden onder bepaalde voorwaarden gratis uitgeleend (max. periode 3 weken) aan vrijwilligers die aan natuuronderzoek doen in de provincie Antwerpen. Van de gebruiker wordt verwacht dat hij/zij een kort verslag maakt indien faunawaarnemingen werden geregistreerd met de cameraval alsook de locatie wordt vermeld waar de camera heeft gestaan. Genomen beelden kunnen maar op een website worden gezet of aan de (audio-visuele) pers worden doorgegeven na voorafgaande goedkeuring door het provinciebestuur van Antwerpen (DMN/ANKONA).

Meer info

Koen Cuypers, e-mail: ankona@provincieantwerpen.be; tel. 03 240 59 88.

Figuur: Bushnell-camerval (met anti-diefstalsysteem) opgehangen langs een vlasrootput in Sint-Amands © Provincie Antwerpen

Figuur: Bushnell-cameraval (links) met metalen behuizing (rechts)

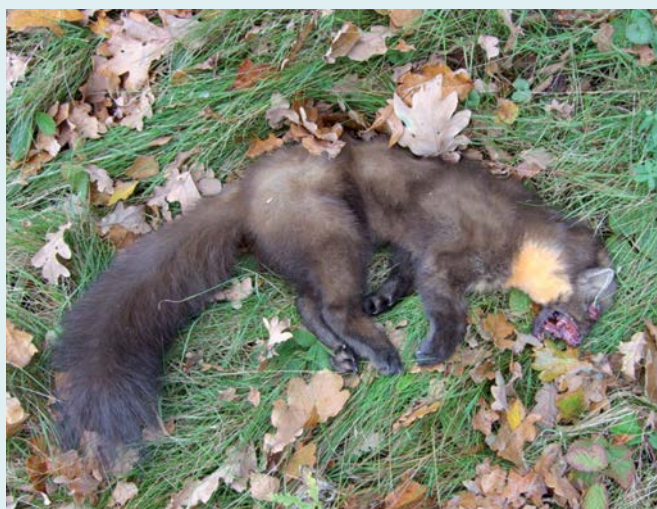
- Sowieso is het aangeraden om steeds de diefstalbeveiliging te kopen die met de camera wordt aangeboden. Wildcamera's zijn erg diefstalgevoelig. Die kleine extra investering is zeker de moeite waard, al moet je ook met diefstalbeveiliging goed nadenken over waar je de camera ophangt.

De meest gebruikte merken in Vlaanderen zijn vermoedelijk Bushnell en Reconyx. De eerste is verkrijgbaar voor ongeveer 300 euro en kan zowel filmpjes als foto's maken, de tweede kost ongeveer het dubbele en maakt enkel foto's.

Steenmarter ≠ boommarter

De steenmarter en de boommarter lijken uiterlijk erg op elkaar en beide soorten worden daardoor regelmatig door elkaar gehaald. De beschrijvingen van beide marters in zoogdiergidsen zijn vaak nogal summier en gaan er nauwelijks op in dat de verschillen tussen beide soorten klein zijn en dat kenmerken elkaar overlappen.

De boommarter en vooral de steenmarter zijn uitgesproken nachtdieren: overdag zal je hen zelden tegenkomen. Behalve dan wanneer de nacht korter wordt en er nog meerdere kleintjes te voeden zijn. Een boommartermoeder durft in deze tijd van het jaar al eens overdag op stap te gaan.

Figuur: (links) Boommarter als verkeerslachtoffer © Karel Molenberghs, ANB en (rechts) boommarter 's nachts gefilmd met cameraval © Sam Puls

Resultaten

Hoewel wildcamera's nog maar een vijftal jaren op grotere schaal gebruikt worden, hebben ze al heel wat leuke waarnemingen opgeleverd. In 2012 werden op 2 plaatsen filmpjes gemaakt van een otter (o.a. Broek De Naeyer in Willebroek). Ongeveer tegelijk werd door een wildcamera de eerste waarneming van een wilde kat in Vlaanderen gedaan. En verder leveren ze soms erg leuke gedragsbeelden op, en zie je hoe reeën of bosmuizen op mekaars aanwezigheid reageren, iets wat je zelf erg moeilijk kan waarnemen omdat je toch meestal wat verstoort. Of je ziet op de beelden hoe een bunzing elke dag opnieuw over exact hetzelfde paadje loopt, soms met een muis in zijn mond. Of hoe een steenmarter gaat snuffelen op de plek waar enkele uren voordien 2 bosmuizen rondliepen. Benieuwd waar de eerste beelden van een wolf worden genomen in Vlaanderen nu deze onlangs nabij de Duits grens op Nederlandse bodem (Twente) werd gesignaleerd. Uiteraard zijn cameravallen ook nuttig om tijdig exoten te signaliseren zoals wasbeer, muntjak, ... en dan is ingrijpen aangewezen (zie artikel verder blz. 16).

Nog enkele weetjes / bedenkingen

Hoewel het erg verleidelijk is om lokstoffen te gebruiken, raden we het gebruik ervan toch af. Het leuke aan wildcamera's is net dat je de dieren ongestoord kan observeren en dat je ze op geen

Steenmarters hebben zich goed aangepast aan het leven in verstedelijkte gebieden.

Uit beelden van een cameraval kan je dikwijls niet het onderscheid maken tussen de veel voorkomende steenmarter en de meer zeldzame boommarter.

De Zoogdiervereniging heeft 2013 uitgeroepen tot het Jaar van de steenmarter (www.jaarvandesteenmarter.nl). In het ANTennenummer van 2013/2 (blz. 22-25) kon je eerder al van Christoffel Bonte & Sam Puls een uitvoerig artikel lezen over 'de boommarter op cameral in het grenspark De Zoom - Kalmthoutse Heide'.

Meer info

Meer info: zie 'marternetwerk' op INBO-website en e-zine INBO-marternieuws

enkele manier hoeft te verstoren. Wie zijn camera op een geschikte plek hangt, heeft geen nood aan lokmiddelen.

Wat kan je dan wel doen?

- plaats je camera bij een hol, bijvoorbeeld een vossenburcht of een marterwoonplaats. De camera kan je leren wie het hol bezoekt en hij levert je vermoedelijk heel wat info op over het gedrag van deze dieren. Wees daarbij evenwel voorzichtig om de verstoring tot een minimum te beperken, en blijf op een redelijke afstand, zeker in de voortplantingstijd.
- geregeld vragen mensen welke dieren in hun tuin rondlopen. Onbekende dieren die sporen achterlaten in huizen, verlaten gebouwen en tuinen. Het plaatsen van een wildcamera helpt ontdekken welke de onbekende bezoeker is, wat hij er komt doen, hoe de sporen worden veroorzaakt,...
- je kan ook een droge tunnel (of een waterloop onder een brug met minstens 1 droge oever) opvolgen. Zoogdieren gebruiken deze tunneltjes en oevers van waterlopen dikwijls als 'eco-duct' om veilig aan de overkant van een drukke weg te geraken. Het plaatsen van een wildcamera kan het belang van zo'n tunneltje / droge oever aantonen.
- organiseer een gerichte zoektocht naar boommarters of dasen. Hang je wildcamera in een biotoop waar je deze dieren zou kunnen verwachten. Voor het zoeken naar boommarters hang

je hem in een eerder oud bos met voldoende beschutting. In dit geval kan je wel pindakaas gebruiken om de dieren te lokken of op zijn minst even te laten halt houden

- kleine marterachtigen kan je onderzoeken met een cameraval in een Mostela (houten bak met sporenbuis). Door het gebruik van de bak vergroot je de kans op waarnemingen van deze moeilijk waar te nemen marterachtigen. Foto's van een Mostela zijn te vinden op <http://www.econatura.nl/>
- je kan je wildcamera ook bij een kadaver plaatsen en vastleggen welke dieren er zoal overleven op dit dode dier. Let wel op: niet alle dieren mogen zomaar ergens neergelegd worden; informeer je goed over de wetgeving hierover.
- bouw een verblijfplaats (houtstapel, huis van strobalen) met een holle ruimte binnenin en plaats je camera in de holte. Zo kan je zien wie allemaal op verkenning komt en je huis in gebruik neemt. Dit kan je ook doen met nestkasten voor egels, marters,...
- plaats je cameraval aan een boomholte en kijk wie daar allemaal gebruik van maakt.
- And last but not least: Het mag nooit de bedoeling zijn om personen met de camera te registreren. Daardoor wordt de bestaande wetgeving geschonden (zie <http://www.privacycommission.be/nl>).

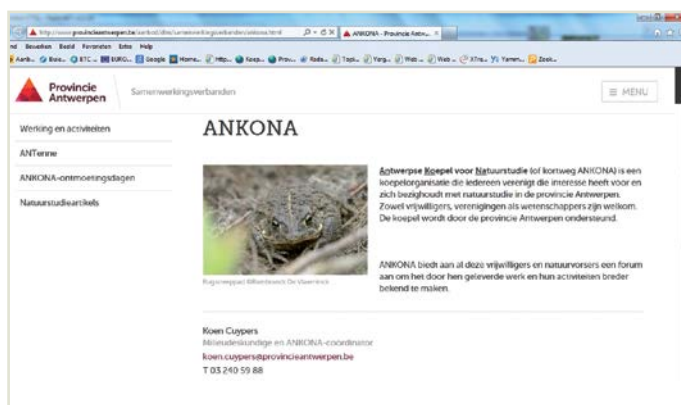
Evalueer je mee het tijdschrift ANTenne? (zie uitneembare middenkatern)

ANTenne, waarop jij misschien al jarenlang (gratis) geabonneerd bent, bestaat ondertussen al 8 jaar. Dus tijd, dacht de redactie, om het eens onder de loupe te nemen en het te laten evalueren door zijn/haar lezers.

Met zijn bijna 1000 abonnees (voor ca. 85% wonend of werkend in de provincie Antwerpen) willen we weten hoe het product (nog) 'in de markt ligt'. Ook willen we niet alleen nagaan wat er inhoudelijk nog beter kan maar ook of de vorm en drager (e-zi-

ne, gedrukte versie, website) nog OK is. Eerstdaags (begin augustus) ontvang je van ons als abonnee (indien we je e-mailadres in bezit hebben) nog een persoonlijk uitnodigingsmailtje met de link naar het enquête-formulier op onze website. Indien je geen e-mailadres zou hebben, kan je nog altijd meewerken aan onze evaluatie. Bezorg ons het ingevuld formulier (zie middenkatern bij dit nummer) terug **tegen uiterlijk 5 september!** De verwerking van de resultaten van de enquête gebeurt anoniem en tegen november geven we je dan terug feedback.

Facelift van de ANKONA-website

Na restyling van het provinciaal logo is het nu de beurt aan de website. In het vorig ANTenne-nummer kon je al vernemen dat de Provincie Antwerpen een nieuw huisstijl (en logo) in haar communicatie gebruikt. Dit betekent ook dat de website (sinds 27 juni) een nieuwe facelift heeft ondergaan. Daardoor wordt hij ook vlot raadpleegbaar via tablet en smartphone. De ANKONA-website is volledig in de provinciale website geïntegreerd. De huidige url-domeinnaam (www.ankona.be) zal nog tot midden 2015 actief blijven. Recent zijn ook de e-mailadressen van de provinciale medewerkers als volgt aangepast: voornaam.achternaam@provincieantwerpen.be; voor ANKONA wordt dit ankona@provincieantwerpen.be

Actualiteit

Help jij ook mee monitoren in het provinciaal groendomein ‘Kesselse Heide’?

Figuur: Het heidelandschap van de Kesselse Heide © Provincie Antwerpen

Figuur: Schapen (in rasters of onder toezicht van een herder) zorgen voor het natuurbeheer op de Kesselse Heide © Provincie Antwerpen

Het provinciaal domein Kesselse Heide is een bijzonder stuk Kempens landschap. Het bestaat uit de Kesselse Heide zelf, het Hoogbos, de Hoge Heide en de Schommers. Maar liefst 79,39 hectaren kleurrijke afwisseling van struikheidevlakten, naald- en loofbossen, zandvlakten en poeltjes. De schapen die er rondlopen (in rasters of onder toezicht van een herder), zorgen voor het natuurbeheer. Ze begrazen de heide en bewaren zo het authentieke karakter van het gebied. Milieuvriendelijk en buitengewoon efficiënt. Van jonge kiemplantjes tot oude opengevallen heidestruiken: de Kesselse Heide kent heel wat variatie.

Dit provinciale domein wordt druk bezocht door recreanten. Je kunt er wandelen met een natuurgids die je honderduit vertelt over de geschiedenis en de toekomst van de heide en de dieren die er leven. Maar je kunt de heide ook op eigen houtje verkennen langs één van de bewegwijzerde wandelpaden. In september en oktober is het gebied op z'n mooist, dan staat de struikheide in bloei. Voor kinderen is het domein een paradijs. Ze kunnen naar hartenlust zandkastelen bouwen en ravotten op de zandvlakten. Net als in de andere Provinciale groendomeinen worden er ook hier heel wat inspanningen geleverd om het gebied zo goed mogelijk te beheren. Het kiezen van het juiste beheer, de juiste datum, de juiste grootte van de schaapskudde, ... Het zijn allemaal keuzes die ervoor kunnen zorgen dat de aanwezige planten en dieren vooruit gaan.

Om al dat moois nog beter op te volgen en om zeker te zijn dat ons beheer het juiste resultaat heeft, starten de Groendomeinen regio Antwerpen en de dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN) ook hier met beheermonitoring. De hoofddoelstelling is te weten komen of de beheerinspanningen resultaat hebben, en of het resultaat is zoals verwacht. Er spelen naast het beheer immers nog andere factoren mee waarop we niet altijd vat hebben. Het belangrijkste principe is: proberen zoveel mogelijk te weten te komen met zo weinig mogelijk inspanning zodat we de metingen ook regelmatig kunnen blijven doen. Dat kan door niet elk plantje of diertje te tellen maar wel door de kwaliteit op te volgen. Sommige soorten zeggen veel. Zeker als ze enkel kunnen groeien op plaatsen waar het grondwater, de lichtinval of de hoeveelheid voedsel in de bodem helemaal perfect zijn. Het zijn indicatorsoorten.

Voor de Kesselse Heide zijn er een aantal indicatorsoorten geselecteerd. Elk jaar gaan de domeinwachters op zoek naar die typische dieren van de heide. Ze kijken waar ze voorkomen en of hun populatie groeit. Ook regelmatige bezoekers kunnen mee uitkijken naar deze typische diertjes. Het gaat om een aantal vlinders, sprinkhanen, lieveheersbeestjes, vogels, amfibieën en reptielen. In een ideaal gebied kan je al deze soorten samen verwachten. Door (twee)jaarlijks op te volgen of ze aanwezig zijn en of ze vooruitgang boeken of niet, komen we heel wat te weten over het gebied.

Figuur: Educatieve app op tabletcomputer voor natuurbeleving (PIME) op Kesselse Heide

Op specifieke plaatsen zal ook het grondwaterpeil tweemaal per maand worden genoteerd door de domeinwachters.

Ook de provinciale dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN) voert inventarisaties uit in de groendomeinen. Op vaste locaties worden alle planten genoteerd en wordt er ook gekeken naar de structuur: is er verbossing, is er een goede verhouding tussen jonge kiemplanten en oude heide, is er ook open zand in heideterreinen, ... Dat gebeurt voor elk gebied minstens om de zes jaar. Sommige indicatorsoorten, zowel van goede als van slechte evoluties worden twee- of driejaarlijks opgevolgd.

Daarna worden alle gegevens samengebracht en wordt er overlegd met alle betrokken partijen. Kloppen de waarnemingen met het buikgevoel van de beheerders? Er wordt gekeken of er eventueel bijkomende informatie nodig is en wie die kan verzamelen. En indien nodig wordt het beheer bijgesteld.

Zo krijgt de Kesselse Heide - dankzij een doordacht beheer - alle kansen om te groeien en voelen zoveel mogelijk verschillende planten en dieren zich hier thuis.

Kom je regelmatig wandelen op de Kesselse Heide en wil je graag mee uitkijken naar al de typische diersoorten? Geef dan een seintje aan de domeinwachters of aan Inge Vermeulen.

Ook voor scholen valt er veel te leren én beleven op de heide. Voor kinderen van het basisonderwijs zijn er herfst- en lentewandelingen met gids. De domeinwachter neemt de klassen mee op pad om aan de hand van verschillende thema's verder kennis te laten maken met de dieren en planten die rond hen leven.

Leerlingen van de tweede graad secundair trekken, met een begeleider van het PIME, zelf op pad, gewapend met een tabletcomputer en een unieke heide-app. In kleine teams lossen ze doe- en denkopdrachten op over de verschillende biotopen. Zo leren ze dit bijzondere gebied kennen en waarderen. Hun digitale excursieverlag wordt meteen doorgemailed naar de leerkracht.

Meer info

- e-mail: inge.vermeulen@provincieantwerpen.be (monitoring)
- e-mail: info@kesselseheide.provant.be (recreatie en wandelingen basisonderwijs)
- e-mail: lieve.janssens@provincieantwerpen.be (landschapsbeheerplan Kesselse Heide – het Goor) en charlotte.dewit@rnl.be (Regionaal Landschap Rivierenland vzw)
- www.provincieantwerpen.be (PIME) (excursies secundair onderwijs)

Landschapsbeheerplan goedgekeurd

Op 5 mei 2014 werd bij ministerieel besluit het **landschapsbeheerplan van de Kesselse Heide – het Goor (Nijlen)** goedgekeurd door de Vlaamse Overheid. Dit is de kers op de taart van vier jaar samenwerken tussen de provincie Antwerpen, de gemeente Nijlen, de Bosgroep Antwerpen Zuid vzw en het Regionaal Landschap Rivierenland vzw. Naast een langetermijnvisie, zorgt de goedkeuring er voor dat Vlaanderen extra landschapspremies geeft voor initiatieven die bijdragen tot het behoud van de Kesselse Heide – Het Goor.

De Kesselse Heide – Het Goor is één van de 180 beschermde landschappen in de provincie Antwerpen. Het is beschermd omwille van zijn historische, esthetische en natuurwetenschappelijke waarde. Het landschap is een mix van open landschapstypes (heide, weiden), gesloten landschapstypes (bossen en struwelen) en kleine landschapselementen (drenen, bomenrijen, alleenstaande bomen). Het bevindt zich in de vallei van de Kleine Nete en bevat rijke en soms zeldzame planten en er leven talrijke vogelsoorten.

De provincie Antwerpen en de gemeente Nijlen namen in 2010 het initiatief om een landschapsbeheerplan op te maken samen met eigenaars, gebruikers, bewoners en verenigingen. Verschillende informatieavonden en overlegmomenten werden georganiseerd. De visie die daaruit voortkwam zal de komende 27 jaar gelden in het gebied. Het landschapsbeheerplan is een vrijwillig plan. Eigenaars zijn niet verplicht de acties uit het plan uit te voeren. Maar door de goedkeuring van het landschapsbeheerplan wordt hen wel een financieel duwtje in de rug gegeven. De normale premies bij een beschermd landschap zijn 40% voor onderhoudswerken. Nu er een landschapsbeheerplan is worden die verhoogd naar 70% (landschapspremies: www.onroerenderfgoed.be/onderpremie). De premies kan je krijgen voor het uitvoeren van beheerwerken, zoals het onderhouden van paden, bomenrijen, grasland, heide, vijver, ...

De Provincie Antwerpen heeft het gehele proces voor de opmaak van het landschapsbeheerplan begeleid. De coördinatie van de uitvoering van het landschapsbeheerplan is overgedragen aan het Regionaal Landschap Rivierenland vzw.

Figuur: zicht op Kesselse Heide – het Goor (Nijlen)

BIOBLITZ

Figuur 1: Tijdens Bioblitz muizen vangen, identificeren en terug loslaten ... © Provincie Antwerpen

163 verschillende soorten werden door vrijwilligers waargenomen in het Rivierenhof (Deurne) tijdens een laagdrempelige inventarisatieweekend 'Bioblitz'. Je kan deze waarnemingen raadplegen op 'www.waarnemingen.be' door in het vakje gebied 'Rivierenhof' in te tikken en de periode 21/06-22/06 aan te duiden. Er werden zelfs 477 Canadese ganzen (invasieve exoten) geteld en die werden de week erna zoveel mogelijk afgevangen (194 exemplaren). Deze actie gebeurde i.s.m. ANB, INBO, RATO vzw en de provinciale diensten (DMN/PGRA). Om maar te zeggen dat 'meten niet alleen weten' is, maar dat

Figuur 2 : Canadese ganzen © Inagro

er ook onmiddellijk een beheeractie aan gekoppeld werd. Dankt aan alle vrijwilligers die aan het soortentelweekend 'Bioblitz' deelnamen.

Meer info

- Over Bioblitz: Martine Vispoel; tel. 03 360 52 10; e-mail: martine.vispoel@provincieantwerpen.be
- Over de ganzenvangst: soortencoördinator, e-mail: mieke.hoogewijs@provincieantwerpen.be

Sensibiliseringsfolder voor eigenaars van forten of schansen

De provincie maakte een gratis sensibiliseringsfolder op op voor eigenaars van de forten. Een stappenplan werd uitgewerkt met het doel dat eigenaars rekening kunnen houden met vleermuizen en de bescherming van hun waardevolle leefgebieden.

Het is immers wenselijk om de ideeën rond de inrichting van een fort of schans en de bescherming van de vleermuizen op elkaar af te stemmen. Door het stappenplan te volgen kan dit proces vlot verlopen en breed gedragen worden.

De leefgebieden van vleermuizen bestaan uit natuurclusters zoals fortgebouwen, fortgrachten, bossen, kleine landschapselementen (KLE's), ...

Een positieve samenwerking tussen verschillende partijen (experten, verenigingen, eigenaren) zal zeker leiden tot een duurzaam plan voor de instandhouding van zowel de forten/schansen als de vleermuizen.

Meer info

Provincie Antwerpen (DMN),
e-mail: mieke.hoogewijs@provincieantwerpen.be of
sigrid.vandenoort@provincieantwerpen.be
ANB, e-mail: hans.deschryver@lne.vlaanderen.be

Activiteiten tijdens Europese 'Nacht van de Vleermuis' 27-30 augustus (o.a. in Retie, Oelegem, Mortsel, Oostmalle, Duffel, ...)

Sinds 1997 worden in meer dan 30 Europese landen tijdens het laatste weekend van augustus de Nacht van de Vleermuis georganiseerd. Deze publiekshappening is een organisatie van Natuurpunt, het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), Eurobats en de Vleermuizenwerkgroep. Op deze 18de editie, die plaats heeft tussen 29-31 augustus staan er dus weer heel wat activiteiten op stapel waaronder o.a. in de fortengordel rondom Antwerpen. Wist je dat ongeveer de helft van de vleermuizenpopulatie van Vlaanderen rond Antwerpen voorkomen, om van een 'regionale' hotspot te spreken ... Er zijn 12 soorten en 6.800 vleermuizen verspreid over de Antwerpse fortengordel.

Bij deze zomeractiviteiten die meestal 's avonds doorgaan, wordt veelal gebruik gemaakt van kleine toestelletjes, 'bat-detectoren' genaamd. Vleermuizen kunnen ook tijdens de nacht tegen hoge snelheid rondvliegen, tegelijk insecten vangen en toch nergens tegenaan botsen. Dat komt omdat ze niet zien met hun ogen, maar met hun oren. Vleermuizen gebruiken net als dolfijnen en walvissen echolocatie of sonar. Ze produceren hoge tonen of trillingen die de mens niet kan horen. Hun kreetjes botsen tegen voorwerpen en worden teruggekaatst. Door de terugkerende echo's kunnen vleermuizen perfect obstakels lokaliseren en insecten vangen. Met bat-detectoren kunnen deze sonargeluiden omgezet worden

tot geluidsignalen die dan hoorbaar zijn voor de mens. Vleermuizen maken ook piepende geluidjes die wij wel kunnen horen. Dit gebruiken ze niet om te vliegen, wel om met elkaar te kibbelen of hun woonplek te verdedigen.

Meer info over het internationaal evenement:

<http://www.nachtvandeveleermuis.be>;

<http://www.eurobats.org>

De gewone dwergvleermuis © Isabelle Van der Auwera

Provinciaal groendomein Prinsenspark (Retie)

"Op zoek naar nachtelijk gespuis" dat is het thema van de 'laagdrempelige' avondexcursie die de domeinwachters van het Prinsenspark (Retie) op **woensdag 27 augustus** (20u00 – 22u00 uur) organiseren.

's Avonds ontwaken de vleermuizen en gaan ze op zoek naar eten. Een batdetector registreert het ultrageluid van vleermuizen dat voor het menselijk oor te hoog is en zet het om in hoorbaar geluid. Zo spoort de domeinwachter de nachtdieren op en gaat samen met de bezoekers op zoek naar de vleermuizen. Tijdens de wandeling wordt ook naar muizen en naar nachtvinders gespeurd. Kom je mee met je kinderen vleermuizen spotten in het Prinsenspark?

Meer info en inschrijvingen

Schrijf je dan nu snel in, want het aantal deelnemers is beperkt. Deelnemen is gratis maar vooraf inschrijven is verplicht en kan via mail naar prinsenspark@provincieantwerpen.be of telefonisch 014 37 91 74.

Verdere info vind je op www.provincieantwerpen.be (en dan zoeken naar term 'Prinsenspark')

Jongeren met bat-detector op zoek naar vleermuizen © Provincie Antwerpen

Het Fort van Oelegem

Fort Oelegem wordt sinds 1984 beheerd door de Werkgroep Fort Oelegem (WGFO) van de jongerenvereniging voor natuurstudie en milieubehoud Natuur 2000. Het fort is elk jaar van mei tot september op afspraak toegankelijk voor bezoek.

Tellingen

Het geklasseerde monument Fort Oelegem is de belangrijkste vleermuizenoverwinteringsplaats van Vlaanderen. Tussen oktober en april overwinteren er elk jaar ca. 1200 vleermuizen, waaronder een 400-tal watervleermuizen, een 200-tal baard/Brandt's vleermuizen, een 400-tal franjestaarten, een 100-tal ingekorven vleermuizen en een 10-tal grootoorvleermuizen. De overwinteraars vinden het fort geschikt omdat het er rustig en donker is, omdat het er op de overwinteringsplekken 100% vochtig is en omdat er daar ook een constante grottentemperatuur heerst. Zodra er insecten in de lucht zijn verlaten de vleermuizen het fort. Op nazomeravonden komen de vleermuizen bovendien rond en in de fortgebouwen "zwermen", om hun overwinteringsplekjes te verkennen en om te paren.

De eerste vleermuistelling in januari 2014 waren zeer goed, 1155 vleermuizen zijn geteld en daarvan waren 300 franjestaarten en 98 ingekorven vleermuizen.

Ons volledige persbericht kan je lezen op <http://www.knack.be/nieuws/planet-earth/1155-wintervleermuizen-geteld-in-fort-oelegem/article-4000231664353.htm>

De tweede telling in februari 2014 was ook goed voor maar liefst 1150 vleermuizen. De eerste telling en de 2de telling zijn dus weer al een record.

Infoavonden

Op zaterdag **30 augustus** (om 21 u) en **20 september** (om 20 u) 2014 worden er door Natuur 2000 weer vleermuizen-infoavonden gehouden in Fort Oelegem (Goorstraat 18, 2520 Oelegem-Ranst). De infoavonden starten met een uitgebreide briefing over het leven van onze vleermuizen. Daarna volgt een geleide rondwandeling door de fortgebouwen, waarbij uitleg wordt gegeven over de vroegere functies van de diverse ruimten en waarbij ook de plekjes getoond worden waar de vleermuizen bij voorkeur overwinteren. Tegen het einde van de wandeling is het donker: we gaan dan naar de toegangsbrug om daar met behulp van zgn. bat detectors (toestelletjes die de voor mensen onhoorbare vleermuizen geluiden wel hoorbaar maken) de insectenjacht van enkele vleermuizen te volgen.

Bij het begin en het einde van de infoavonden is er gelegenheid om in een zijgebouw van het fort een kleine vleermuizententoonstelling te bekijken en ook een boekenstand met o.m. boeken en brochures over onze vleermuizen.

Aangeraden uitrusting: waterdicht schoeisel, zaklamp, warmere kledij.

Meer info en inschrijvingen

e-mail: info@fortoelegem.be of via GSM 0475 29 04 87;
<http://www.fortoelegem.be>

Fort 4 van Mortsels

In navolging van het enorme succes in 2012 organiseert Natuurpunt Land van Reymen en de fortgidsen terug een vleermuizenwandeling in fort 4 van Mortsels en dit op **vrijdagavond 29 augustus** (samenkomst aan het hoofdfrontgebouw).

- ① Voor de **volwassenen** zijn er gegidste avondwandelingen met batdetector en dit in 4 groepen van maximum 25 personen. Vertrek is voorzien om 20u30; 20u45, 21u00 en 21u15. Duur van de wandeling is 90 minuten.
- ② Voor de **kinderen (6 tot 12 jaar)** zijn er avontuurlijke excursies (van 90 minuten) voorzien met als thema "Op zoek naar de mysteries van de vleermuis". De vertrektijden hiervoor zijn (4 groepen van maximum 10 kinderen) 20u30, 20u45, 21u00 en 21u15.

Wat mag je nog verwachten? een doorlopende PowerPointpresentatie, de groene winkel van Natuurpuntafdeling en een vleermuizenbar.

Meer info en inschrijvingen

Inschrijving vooraf verplicht voor beide activiteiten en dit ofwel via e-mail: fort4@mortsels.be ofwel tel. 03 444 18 63 (Paul Pauwels). Meer info (over de activiteit zelf): e-mail: karin-wouters@telenet.be

20 jaar vleermuizenwerkgroep (Oostmalle)

Naar jaarlijkse gewoonte organiseert de vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt Voorkempen en JNM-Voorkempen weer een grote nacht van de vleermuis en dit op **vrijdagavond 29 augustus (19u00)** in het kasteel van De Renesse, Lierselei 28, 2390 Oostmalle. Om 19u30 start het vleermuizenspel voor kinderen en informatieve sessie voor de ouders. De eerste rondwandeling op zoek naar vleermuizen start om 21u00.

Meer info

Walter D'hertefelt, tel. 03 312 40 15,
e-mail: walter.dhertefelt@gmail.com

Geïnteresseerd in een opleiding voor vleermuizengids?(Hoogstraten)

Vorig jaar werd voor de natuurgidsen een kadervorming “vleermuizen” in het bezoekerscentrum De Klapekster georganiseerd en dit met het doel mensen op te leiden om als gids ingeschakeld te kunnen worden op de ‘Nacht van de Vleermuis’.

Dit jaar wordt dit opnieuw gedaan en deze wordt verzorgd door Joeri Cortens. De kadervorming wordt betaald door Bezoekerscentrum Landschap De Liereman en door Natuurpunt Markvallei. Ze is gratis voor de natuurgidsen.

Deze les heeft plaats op **woensdag 20 augustus** van 20u00 tot 22u30 in het Bezoekerscentrum ‘De Klapekster’, Kolonie 41, 2323 Wortel (Hoogstraten)

Het Fort Duffel

De forten rond Antwerpen zijn cruciaal voor de overleving van de vleermuiskolonies in ons land want hier vinden de dieren wat ze nodig hebben: natuur, rust en koele maar vorstvrije donkere ruimtes waar ze van oktober tot april kunnen wegzinken in een ongestoorde winterslaap.

De ondergrondse gangen en kamers van het Spoorwegfort trekken vleermuizen aan. Gemiddeld huizen er zo’n veertig dieren en hun aantal neemt toe.

In 2009 kocht vzw Kempens Landschap het verwaarloosd fort aan en vanaf 2011 werden er met de steun van onder andere de provincie Antwerpen renovaties uitgevoerd.

Een bezoek reserveren?

Wil je alle geheime plekken van het fort ontdekken? Laat je dan rondleiden door een van de fortgidsen. Zij nemen je mee door de onderaardse gangen van het fort en belichten letterlijk de geheimen van dit militaire monument. Een belevenis waarbij je terug stapt in de tijd en de leefomstandigheden van de voormalige gebruikers en bewoners kan voelen. Misschien stuit je ook op sporen van de huidige bewoners van het fort: een van de vleermuisensoorten die in het fort verblijven.

De prijs voor één gidsbeurt is 3 euro/persoon, met een minimum van 30 euro/groep.

Je kan ook altijd aansluiten bij een georganiseerde rondleiding: elke laatste zondag van de maand kan je om 14u00 individueel aansluiten bij een georganiseerde rondleiding. Deelnameprijs is dan 3 euro/ persoon. Vooraf inschrijven is verplicht.

Toegang tot de tentoonstelling en de omgeving is gratis. Wist je trouwens dat ze een eigen fortbier hebben nl. ‘Fortun’, sterk bier, rijk aan smaak

Het gerstenat viel alvast in de smaak bij de bezoekers tijdens de opening van het fort op 4 mei jl.

Meer info

vzw Kempens Landschap; tel. 015 22 82 33; www.fortduffel.be; e-mail: reservatie@gidsenfortduffel.be

Brochure over ‘Spoorwegfort van Duffel’

Een nieuwe gratis brochure in reeks ‘WOI in de provincie Antwerpen’ werd voorgesteld tijdens ‘Fortengordel-dag van de Provincie Antwerpen’ (mei). Deze mooi gedocumenteerde brochure ‘Spoorwegfort van Duffel’ gids de lezer doorheen de mili-

taire geschiedenis van dit ‘buitenbeentje’ in de Antwerpse Fortengordel en eindigt bij de recreatieve en culturele functie die het vandaag vervult. Interessante weetjes over het waarom van een spoorwegfort en de vleermuizenpopulaties die er hun thuis van hebben gemaakt, maken deze brochure compleet.

Na de eerste wereldoorlog (WOI) werd het een batterijwerkplaats, maar die werd na enkele decennia opgedoekt. Het spoorwegfort raakte in verval tot vzw Kempens landschap het in 2009 kocht en vanaf 2011 met de steun van onder andere de provincie Antwerpen begon te renoveren en herwaarderen. Ondertussen is het fort een beschermd monument en is het samen met zijn omliggende domein een plaats geworden waar bezoekers geschiedenis, erfgoed, natuur en zachte recreatie kunnen beleven.

Hoe bestellen?

Deze en andere brochures zijn verkrijgbaar bij het Cultuurloket van de provincie Antwerpen via e-mail: cultuurloket@provincieantwerpen.be of tel. 03 240 66 30.

Fort Duffel

Tuinvlinder-telweekend 2 & 3 augustus. Basisrapporten voor soortbeschermingsplannen

(bron : website Natuurpunt)

Natuurpunt organiseert voor de 8ste keer een grote Tuinvlinder-telling tijdens het weekend van 2 en 3 augustus. Ook in Wallonië en Nederland wordt er geteld tijdens hetzelfde weekend, waardoor in 1 klap vele duizenden gezinnen deelnemen aan de vlindertelling.

Doel van de actie

- Opvolgen van de toestand van onze algemene dagvlinders en nachtvlinders via medewerking van het brede publiek (citizen science).
- Meer mensen (ook kinderen) vlinders leren herkennen en in contact brengen met het melden van natuurwaarnemingen en het nut daarvan.
- Een positieve ervaring meegeven in eigen tuin; ontdek de natuurpracht in je eigen natuurgebied!
- Aanzetten tot het nemen van vlinder-vriendelijke maatregelen in de tuin én daarbuiten.

Hoe tellen?

Tijdens het weekend op zaterdag en/of zondag spendeer je minimaal een half uurtje in je tuin, liefst op een zonnig moment. Vlinders vliegen bij temperaturen vanaf 18-20°C. Boven de 30°C is het te warm en zal je minder vlinders zien. Je kan 1 of meerdere keren rondlopen tijdens het weekend. 2 dagen na elkaar mag ook. Zoek op welke soorten er rondvliegen en tel van elke soort het aantal verschillende exemplaren in je tuin. Noteer van elke soort het grootste aantal dat je op één moment waarnam. Zo worden dubbeltellingen vermeden. De cijfers kan je aan het eind van je telling invoeren op de website www.vlindermee.be.

Wetenschapper voor 1 dag

Vlinders tellen lijkt kinderspel, maar de tuinvlindertellingen leveren heel wat nuttige cijfers op. Zo kan hiermee worden ingeschat hoe de verschillende soorten evolueren doorheen de jaren. Vlinders zijn goed vindbaar en herkenbaar en hierdoor beter te tellen dan andere insecten. Er is een verband tussen de diversiteit aan vlinders en die aan andere insecten. Vlinders zijn dus nuttige indicatoren.

De tellingen leveren ook informatie over de verspreiding van vlinders en de invloed van tuininrichting en de kwaliteit van het omringende landschap op het aantal vlinders in je tuin.

Op de website www.vlindermee.be kan je de cijfers van de voorbije tellingen raadplegen, en vind je ook tuintips en gratis lespakketten voor scholen.

Meer info

www.vlindermee.be

Basisrapporten klaar! Nu nog beschermingsprogramma's ...

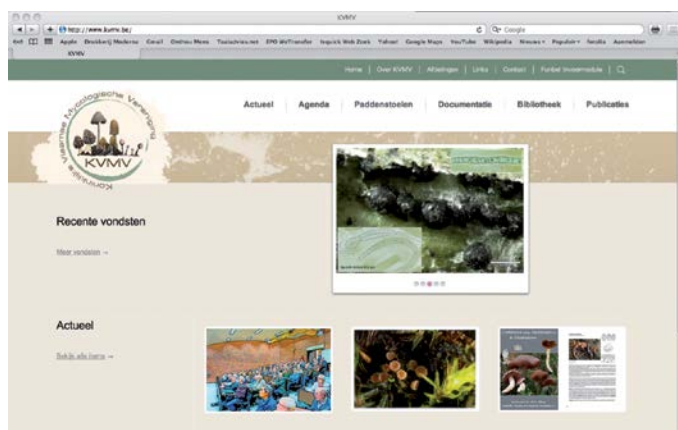
Basisrapporten voor de opmaak van soortbeschermingsprogramma's 'heivlinder, argusvlinder en bruine eikenpage' zijn een feit. Sinds kort kan je deze rapporten op de INBO-website (www.inbo.be) raadplegen door in zoekfunctie bij de rubriek

'publicaties' het woord 'soortbeschermingsprogramma' in te geven. Heivlinder, bruine eikenpage en argusvlinder komen vnl. nog in de provincies Antwerpen en Limburg voor.

- Basisrapport Soortbeschermingsprogramma **bruine eikenpage** (*Satyrus ilicis*). Jacobs, I.; Segers, N.; Vanreusel, W.; Van Dyck, H.; Maes, D. (2014), 190 pp.
- Basisrapport Soortbeschermingsprogramma **heivlinder** (*Hipparchia semele*) Segers, N.; Jacobs, I.; Vanreusel, W.; Van Dyck, H.; Maes, D. (2014), 215 pp.
- Wetenschappelijk basisrapport voor het Soortbeschermingsprogramma **argusvlinder** (*Lasiommata megera*) Segers, N.; Van Dyck, H.; Jacobs, I.; Vanreusel, W.; Maes, D. (2014), 106 pp.

Vlaamse mycologen (KVMV) stellen nieuwe website voor

Onlangs ging de langverwachte nieuwe website van Koninklijke Vlaamse Mycologische Vereniging (KVMV) online. Daar vind je nu alle info over de activiteiten van de vier regionale werkgroepen van deze vereniging: ZWAM, Mycolim, Antwerpse Mycologische Kring (AMK) en OVMW. Het paradepaardje van deze website moet de fotogalerij worden, waar kwaliteitsvolle foto's van algemene tot zeldzamere soorten te zien zijn. Belangrijk is dat enkel goedgekeurde foto's hierop verschijnen... deze foto's zijn dus 100% betrouwbaar.

Meer info

<http://www.kvmv.be>

Publieksactiviteit 'Merode-happening' op 14 september (o.m. in groendomein Hertberg in Herselt)

Het prinsheerlijk platteland de Merode zet dit jaar provinciaal domein Hertberg in Herselt in de kijker. In dit gebied is de voorbije jaren hard gewerkt om het nog aantrekkelijker te maken voor wandelaars, fietsers en ruiters. Op zondag 14 september kan je de troeven van de Merode zelf komen ontdekken, proeven en beleven!

De Merode-happening is in de eerste plaats een feest voor de hele familie. Kinderen kunnen zich uitleven op verschillende speeltuigen, tijdens creatieve workshops of met uitdagende spelletjes.

Met de Stabbelwandeling verken je het provinciaal groendomein Hertberg op kindermaat. Het schitterende decor van de Merode ontdek je via uitgestippelde routes en knooppunten te voet, per fiets, met de mountainbike of zelfs per koets. Benieuwd naar de achtergrond van al dat moois?

Tijdens de Merodehappening wordt een gloednieuw boek 'Prinsheerlijk' voorgesteld met spannende, grappige en verrassende verhalen van paters, prinses, schrijvers en boeren. Het boek is

Figuur: Kasteel de Merode in Westerlo (beschermd monument)

Figuur: Het wandelknooppunten-netwerk in het Merodegebied

Project de Merode

Het 'project de Merode' kwam tot stand, toen prins de Merode in januari 2004 in één klap zowat 1.500 ha bos en landerijen in de regio verkocht. Het partnerschap van de Merode werd opgericht en de verschillende partners kochten de bossen aan via de Vlaamse Landmaatschappij. Het charter van de Merode werd ondertekend om het gebied als één geheel te koesteren en verder te ontwikkelen, zowel naar natuurwaarden toe als naar toegankelijkheid. Versnippering is immers niet goed voor het landschap, voor de leefgebieden van de verschillende planten en dieren en voor het aanbod voor wandelaars, fietsers en ruiters. Ondertussen telt het partnerschap 19 leden, waaronder Vlaamse partners, de drie provincies (provincie Antwerpen, provincie Vlaams-Brabant en Limburg) en 9 gemeentes (Herselt, Laakdal, Westerlo, Geel, Tessenderlo, Scherpenheuvel-Zichem, Hulshout, Aarschot en Diest). Ook Natuurpunt, Boerenbond, Kempens Landschap en abdij van Averbode maken deel uit van dat partnerschap.

Voor elk deelgebied van het domein de Merode werden gedetailleerde inrichtings- en beheersplannen opgesteld. Dit gebeurde in nauwe samenwerking met de verschillende partners en op basis van een algemene visie voor het gebied. De inrichtings- en beheersplannen bepalen de verdere ontwikkeling van elk deelgebied en de inbreng van elke partner.

Zo ook voor het domein Hertberg dat door de provincie Antwerpen werd aangekocht, met een oppervlakte van 236 ha

meteen het grootste provinciale groendomein. In tegenstelling tot de zandige Kempen die tot enkele decennia terug meestal was begroeid met grote oppervlakten heide, stellen we op de oudste beschikbare geografische kaart (de Ferraris-kaart uit 1775) vast dat Hertberg toen reeds volledig bebost was, vooral met naaldbout. Het domein sinds die tijd ononderbroken bebost geweest. Tot de tweede helft van de twintigste eeuw waren deze naaldbossen economisch belangrijk als stuthout voor de steenkoolmijnen.

Wie regelmatig komt wandelen in Hertberg heeft het ongetwijfeld al gemerkt: in het bos werden werken uitgevoerd voor het herstel van de natuur. Open plekken werden gecreëerd, streekeigen struiken en bomen werden aangeplant en vennen werden hersteld waardoor de natuur nieuwe kansen krijgt. De infrastructuurwerken in Hertberg zijn nu afgerond. Rolstoelwagpad werd aangelegd in bio-asfalt. Tegenover Mie Maan wordt een onthaalruimte ingericht die je verder op weg helpt of waar je even kan uitblazen of picknicken na je tocht door het bos. Aan de zuidelijke parking langs de Diestsebaan is er nu parkeergelegenheid voor ruiters en trailers. Er zijn ruiterroutes, wandelroutes en fietsroutes voorzien. Ook de parkings krijgen een opknapbeurt. Tegen de dorpskern van Blauberg en Bergom en ter hoogte van de taverne 'Mie Maan' worden speelbossen en hondenzones voorzien.

gericht naar volwassenen en geeft een unieke inkijk in de geschiedenis van een prachtig gebied.

Honger en dorst gekregen van de ontdekkingstocht? Onze producenten van streekproducten, ondernemers en verenigingen laten je proeven van het lekkers dat prinsheerlijk platteland heeft voortgebracht. Verschillende muziekgroepjes zorgen voor een aangename muzikale omlijsting van het geheel.

Afspraak dus op zondag 14 september in Hertberg tussen 13u00 – 18u00. Vertrekken doe je best aan de Taverne Mie Maan langs de Diestsebaan in Herselt.

Meer info

Projectsecretariaat de Merode, tel. 014 25 83 70, e-mail: info@demerodeonline.be, www.demerodeonline.be

Jouw natuurfoto ook op het 'Lowland Photo Festival' in Bornem (22-23 november)?

Landschap vzw (www.landschapvzw.be) organiseert, samen met Argus (www.argusmilieu.be), de Bond voor Verantwoorde Natuurfotografie (BVNF, www.bvnf.be) en het fotografietijdschrift 'Shoot' het 'Lowland Photo Festival 2014'. Het belooft een feest te worden voor elke natuurfotograaf uit Vlaanderen en Nederland! Op **zaterdag 22 en zondag 23 november 2014** kan je in CC Ter Dilt in Bornem terecht voor een boeiend programma boordevol fototentoonstellingen, beklijvende lezingen van toonaangevende

natuurfotografen uit binnen- en buitenland, de natuurfotografiebeurs, praktijkgerichte seminars die bulken van de informatie waarmee je als natuurfotograaf meteen zelf aan de slag kan... Wat er dat weekend allemaal te beleven valt, kan je nalezen op de programmapagina van het Lowland Photo Festival (<http://www.landschapvzw.be/lowland>). M.a.w. het 'Lowland Photo Festival' is een weekend lang genieten van boeiende lezingen van toonaangevende natuurfotografen uit binnen-en buitenland!

Jouw foto op Lowland?

Lowland wil je niet alleen doen wegdromen bij zoveel nationaal en internationaal talent, maar elke natuurfotograaf ook een forum geven. Wie dat wenst, kan zijn beste beeld insturen. Tijdens het Lowland Photo Festival worden alle ingezonden foto's doorlopend geprojecteerd op groot scherm in één van de zalen van CC Ter Dilt.

Zin om jouw foto te zien blinken tijdens het Lowland Photo Festival? Stuur dan jouw allermooiste foto naar e-mail: lowland@landschapvzw.be

Het lezingenprogramma (betalend)

Je hebt de middagseminars tijdens de lange middagpauze wanneer er geen lezingen zijn in de grote schouwburg. De seminars zijn gratis voor wie over een ticket voor het lezingenprogramma van de dag in kwestie beschikt.

ZATERDAG 22 NOVEMBER

(9u30 tot 18u30 en avond 20u tot 22u)

met o.m. 'Best of BVNF', Bas Meelker (NL), Filip van Boven (B), Tom Linster (B), Werner Van Steen (B), Loulou Beavers (NL) 'Creatieve natuurfotografie - spelen met sfeer & originaliteit', Glenn Vermeersch (B) 'Drijfhuftfotografie - tips & tricks', Bob Luijckx (NL) 'Dichtbij', David Pattyn (B), Bernard Castelein (B) 'Madagaskar', Edwin Giesbers (NL) 'Borneo', Florian Möllers (D) 'Wild Cities', Britta Jaschinski (D) 'Made in China' en Staffan Widstrand (Se) 'The Unseen, Unexpected, Unforgettable and How to make Europe a Wilder Place' (deel I).

Feestavond (20u tot 22u) 'Best of Argus' - inbegrepen in ticketprijs van zaterdag mits aanmelding bij inschrijving 'Best of Argus' 'De allermooiste beelden uit ruim 10 jaar fotowedstrijd' + deel II van Staffan Widstrand (Se).

ZONDAG 23 NOVEMBER

(9u30 tot 17u30)

Met o.m. Best of BVNF (B), Theo Bosboom (NL) 'Winter op IJsland', Sebastian Vervenne (B), Johan Van de Watering (NL), Mark Sloodmaekers (B), Rollin Verlinde (B) 'Extreme macrofotografie', Han Bouwmeester (NL) 'Vogelfotografie: tips & tricks', Bart Heirweg (B) 'Nevel & mist', Jonathan Lhoir (B) 'Black and wild', Marc Steichen (Lux) 'Luxembourg-Scandinavia, a journey to the North', Jan Vermeer (NL) 'Presentatie boek Adri de Visser' en Klaus Nigge (D) 'Story Obsession'.

De 'Lowland Natuurfotografie-beurs' (in polyvalente zaal) en de 'tentoonstellingen 'BVNF en Best of Argus' zijn gratis toegankelijk. Standhouders zijn uiteraard de grote fotografie- en optiekmerken, maar daarnaast ook reisorganisaties, aanbieders van verblijfsaccommodatie, uitbaters van fotografiehutten en leveranciers van statieven, schuiltenten, camouflagenetten, drijf-hutten, trailcams, ..., Deelnemen als partnerorganisatie of standhouder op de natuurfotografiebeurs? Contacteer via e-mail: natuurfotografie@landschapvzw.be of GSM 0495 32 57 88.

In de brede gangen van het complex, die allemaal als exoruimte zijn ingericht, pronkt de Bond voor Verantwoorde NatuurFotografie (BVNF) met de knapste natuurbeelden van 2013 en 2014. Naast

Natuurfoto 'sneeuwgorzen' © Theo Bosboom

de bijna 200 beelden van deze beide tentoonstellingen, lopen er ook kleinere tentoonstellingen van individuele fotografen of collectiefjes van natuurfotografen. De tentoonstellingen zijn gratis toegankelijk, dus ook 'bereikbaar' voor wie niet over een ticket voor de lezingen beschikt.

Meer info en tickets

<http://www.landschapvzw.be/lowland>,

e-mail: lowland@landschapvzw.be!

Dagtickets kosten 42 euro voor leden van Landschap vzw, 47 euro voor niet-leden. Er is geen weekendkorting.

Een ticket bestellen? Stuur dan een mail naar:

lowland@landschapvzw.be met vermelding van de gewenste dag(en) (22 en/of 23 november), volledige naam, volledig postadres, telefoonnummer en 'lid Landschap vzw' of 'geen lid'. Je ontvangt dan een inschrijvingsbevestiging en nadere betalingsinstructies.

Exoten: boktorren, wasberen en Chinese muntjakken – registreer ze!

Invasieve exoten vormen een van de grootste bedreigingen van de biodiversiteit. Ze kunnen eveneens aanzienlijke (economische) schade toebrengen aan onze eigen gezondheid of aan die van dieren en planten in o.a. de landbouw, openbaar groen, in natuur- of in andere ecologische (mariene) gebieden.

Dennenhout-nematoden reizen mee met boktorren

(auteur Nick Berkvens, ILVO, Instituut voor Landbouw en Visserij Onderzoek, www.ilvo.vlaanderen.be)

Ook insecten maken een belangrijke deel uit van deze exoten. De frequentie waarmee deze exoten in België terecht komen wordt

steeds hoger omwille van de toenemende internationale handel en toerisme met o.a. enkele Aziatische landen. Door de klimaatverandering neemt de kans op permanente vestiging na insleep ook toe. Elk land tracht te voorkomen dat schadelijke exoten geïmporteerd en verspreid worden via fytosanitaire maatregelen en inspecties aan importplaatsen. Duiken deze organismen toch op in een Europees land, dan worden ze best zo snel mogelijk bestreden aangezien mogelijke nadelige effecten vaak blijvend en onomkeerbaar zijn. Aandacht voor exoten en de vroegtijdige waarneming ervan zijn aldus belangrijk en kunnen bijdragen tot een snelle interventie zodat schade kan worden voorkomen of beperkt. In dit opzicht wordt ook beroep gedaan op de expertise en opmerkingsgeest die bij natuurvrijwilligers (o.a. entomologen) leeft.

Boktorren bedreigen naald- en loofbomen

De kans is reëel dat de dennenhoutnematode *Bursaphelenchus xylophilus* in de nabije toekomst België binnendringt via de handel in hout en houtproducten. Deze nematode is oorspronkelijk afkomstig uit Noord Amerika, maar heeft zich in de jaren '80 in verschillende Oost-Aziatische landen gevestigd. In 1999 werd de dennenhoutnematode ook voor de eerste keer in Europa vastgesteld in Portugal, daarna in Spanje. Momenteel komt de dennenhoutnematode in Europa enkel in deze 2 landen voor. De nematode veroorzaakt verwelking bij o.m. de Europese dennenbomen (*Pinus* spp.) met afsterven tot gevolg (Pine Wilt Disease).

De nematode moet echter gebruik maken van boktorren om zich te verplaatsen, ze 'reist mee' met boktorsoorten van het genus *Monochamus*.

Figuur 1: De dennenhoutnematode (*Bursaphelenchus xylophilus*) veroorzaakt verwelking en afsterven o.m. van Europese dennenbomen (Pine Wilt Disease) © H. Ferris

Figuur 2: Deze inheemse boktor (*Monochamus galloprovincialis*) is de soort die men het meest waarschijnlijk in België aantreft. De tekening op het scutellum is een belangrijke morfologische aanwijzing hiervoor, maar is niet echt met blote oog duidelijk te zien © T. Schroder (bron: internet)

In Europa komen er 5 inheemse *Monochamus* spp. van nature voor (*Monochamus galloprovincialis*, *M. sartor*, *M. sutor*, *M. saltuarius* en *M. rosenmuelleri*); maar er kunnen ook via de internationale handel uitheemse boktorren van Noord-Amerika en Azië in België worden ingesleept. Ook de uitheemse boktorren van het geslacht *Monochamus* kunnen de nematode meedragen.

Gezien het belang van *Pinus* en andere coniferen, zowel in teelt als in gebruik in openbaar groen, en de ernstige bedreiging die de dennenhoutnematode momenteel vormt, is een grondig onderzoek naar het voorkomen en de verspreiding van de vector *Monochamus* aangewezen.

Onderzoek naar voorkomen en verspreiding van zowel de inheemse als Aziatische boktorren. Help mee!

ILVO – Gewasbescherming heeft samen met ULB een 3 jarig-project lopen (2013-2015) waarbij onderzoek wordt verricht naar het al dan niet voorkomen van deze boktor en de dennenhoutnematode in ons land. Essentieel voor de waarde van dit onderzoek is een uitgebreide monitoring over het ganse landsgedeelte. Daarin kan je als natuurliefhebber je medewerking verlenen. Meer informatie is online te vinden op volgende site <http://waarnemingen.be/exo/be/nl/596131.pdf>

De inheemse *Monochamus* soorten zijn geen quarantaine insecten, maar de kans bestaat dat in de toekomst door de toenemende internationale handel **niet-Europese** *Monochamus* soorten worden ingesleept. Indien deze invasieve boktorren drager zijn van de schadelijke dennenhoutnematode, bestaat het gevaar dat de inheemse *Monochamus* boktorren de ingesleepte nematode en ziekte verder zullen verspreiden doorheen gans België.

In het kader van deze oproep vragen wij meteen ook uw aandacht voor een tweede groep van boktorren die vandaag de dag relevant zijn; namelijk de **Aziatische boktorren** *Anoplophora chinensis* en *Anoplophora glabripennis*. De Aziatische boktorren vormen één van de grootste bedreigingen op dit ogenblik. In tegenstelling tot de *Monochamus* boktorren tasten deze boktorsoorten een groot aantal loofboomsoorten aan. Insleep en vestiging van deze boktorren zou voor het openbaar groen en de productie en handel van boomkwekerijgewassen zeer nefast zijn. Meerdere Europese landen hebben nu al serieuze problemen met deze boktorren. Import van deze insecten kan gebeuren via besmet houten verpakkingsmateriaal of geïnfecteerde sierplanten. In ons land zijn tot op heden alleen individuele geïmporteerde exemplaren vastgesteld. Meer informatie is online te vinden op volgende sites:

<http://waarnemingen.be/exo/be/nl/156708.pdf>

<http://waarnemingen.be/exo/be/nl/156707.pdf>

Geef je waarnemingen door!

Indien u één van de besproken boktorren of bepaalde schadesymptomen hiervan waarneemt of reeds waargenomen hebt, zou ILVO-Gewasbescherming hiervan graag een melding ontvangen. Meldingen kunnen doorgegeven worden aan Nick Berkvens (e-mail: nick.berkvens@ilvo.vlaanderen.be, tel. 09 272 24 54).

Als je één van deze invasieve of andere insecten waarneemt in Vlaanderen kan je helpen door dit te melden op www.waarnemingen.be (zie kaderstuk onderaan artikel).

Het verschil tussen de 'inheemse' en 'uitheemse' boktorren of zelfs tussen de inheemse soorten onderling is heel moeilijk met het blote oog te onderscheiden; dat kan enkel o.m. met behulp van stereomicroscoop waar naar enkele zaken wordt gekeken om ze uit elkaar te houden. Door deze moeilijkere identificatie wordt in 'waarnemingen.be' besloten *Monochamus* spp. als identificatieterm te gebruiken.

Figuur 3 : Inheemse boktor (*Monochamus galloprovincialis*) op hand © E. Smirnova

Wasbeer en wasbeerhond

(bron: natuurberichten.nl, natuurbericht.be en INBO)

Ondanks de kleine aantallen is de aanwezigheid van de wasbeer (*Procyon lotor*) niet zo onschuldig. Volgens het ISEIA-protocol – een protocol dat de impact van exoten in België inschat – zit de wasbeer in de categorie A2: een populatie met een beperkte verspreiding, maar een hoge impact. Onderzoek in het buitenland heeft aangetoond dat wasberen een bedreiging kunnen zijn voor inheemse amfibieën en grondbroedende vogels. Daarnaast zijn het concurrenten voor inheemse roofdieren zoals marters en bunsingen. Wasberen zijn geen kieskeurige eters: ze verorberen alles van vruchten en granen, over insecten en slakken, tot vogels en hun eieren, kleine zoogdieren en afval. Ze hebben een voorkeur voor waterrijke gebieden en oude loofbossen met holle bomen, maar voelen zich evengoed thuis in meer stedelijke gebieden, waar menselijk afval voor het grijpen ligt, of op zijn minst bereikbaar is voor een handige opportunist die een beetje moeite wil doen.

Waar zitten de 'Vlaamse' wasberen?

Het mogelijk voorkomen van de wasbeer in Vlaanderen is van bij de aanvang van het INBO-Marternetwerk een van de doelsoorten geweest. Via dit netwerk worden verspreidingsgegevens van roofdieren gecentraliseerd en worden dode carnivoren door vrijwilligers ingezameld voor onderzoek. De meeste wasberen die in Vlaanderen worden opgemerkt, blijken rondzwervende ontsnapte exemplaren te zijn, en voorlopig is er nog geen bevestiging van voortplanting in het wild. In januari filmde de cameraval van Willem Boonen, conservator van het natuurgebied Kortelake in Geraardsbergen een in het wild levende wasbeer. Dat was niet de allereerste keer: in 2012 deed Frederik Thoelen dat ook in Voeren, Filip Berlenge in Oosterzele en Jorg Lambrechts in het Meerdaalwoud. Er werden recent ook nog onmiskenbare wasbeersporen aangetroffen in 't Hasselterbroek in Bree. Deze waarnemingen zijn mogelijke indicaties dat de wasbeer zich begint te vestigen in Vlaanderen.

Figuur: Behalve de wasbeer (niet op de foto) en de wasbeerhond (rechtsonder), werden via het Marternetwerk ook al de neusbeer (linksonder) en de krabbenetende wasbeer (boven) ingezameld nadat deze in het wild in Vlaanderen aan hun einde kwamen © INBO

Begin dit jaar was er de melding binnen van Marternetwerk (bron: INBO-Marternieuws, dd. 7/04/2014): een dode wasbeerhond zou gevonden zijn bij het uitladen in Antwerpen van containers uit een vrachtschip dat rechtstreeks van de VS kwam. Uiteindelijk bleek het om een wasbeer te gaan. De wasbeer bevond zich in een container met daarin verpakkingen met chemicaliën. Deze containers werden verzegeld in de haven van Houston, en ingeladen op een vrachtschip dat na een reis van zes weken in de Antwerpse haven (Zwijndrecht) werd ontladen. Tijdens het transport is de wasbeer gestorven aan ontbering.

De wasbeerhond of marterhond (*Nyctereutes procyonoides*), uit de familie der hondachtigen (Canidae), is eveneens een niet-inheems roofdier dat bij ons in het wild kan voorkomen (zie: <http://waarnemingen.be/soort/maps/2252>). Hij komt oorspronkelijk voor in Oost-Azië, maar tegenwoordig leven er ook verwilderde populaties in Europa. Hij dankt zijn naam aan een opvallende gelijkenis met de gewone wasbeer (*Procyon lotor*) (bron: wikipedia). In Vlaanderen wordt ook voor deze soort sinds de jaren '90 de vinger aan de pols gehouden via centralisatie van (mogelijke) verspreidingsgegevens en inzameling van dode dieren door het INBO-Marternetwerk. Wasbeerhonden blijken actueel nog nauwelijks bij ons voor te komen.

Waarschijnlijk is het effect op de natuur klein, maar hij kan wel invloed hebben op de volksgezondheid, omdat hij onder andere rabiës en de vossenlintworm kan verspreiden. De wasbeerhond wordt sinds 2001 met regelmaat waargenomen in voornamelijk Noordoost-Nederland en inmiddels lijkt het erop dat kan worden gesproken van een wilde populatie. Nederland biedt voor wasbeerhonden een geschikte biotoop, en sinds enkele jaren wordt de evolutie inzake de verspreiding er nauwlettend opgevolgd. De huidige inschatting is dat de impact op de biodiversiteit klein zal zijn. De verspreiding van de wasbeerhond over Nederland is echter wel belangrijk voor de volksgezondheid, omdat hij drager kan zijn van klassieke rabiës (hondsdolheid), *Trichinella spiralis* en *Echinococcus multilocularis* (vossenlintworm). In 2014 wil het RIVM wasbeerhonden onderzoeken op mogelijke besmetting met *Echinococcus multilocularis* en *Trichinella spiralis*. Dit onderzoek wordt samen uitgevoerd met het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC), dat de ingeleverde dieren verder zal onderzoeken op het voorkomen van andere ziekten.

Meer info: Voor vragen over dit lopend onderzoek kan je contact opnemen met het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), e-mail: miriam.maas@rivm.nl

Chinese muntjak

(bron: 'natuurbericht.be' van 14 maart 2014- verkorte weergave)

De Chinese muntjak (*Muntiacus reevesi*) is de kleinste hertensoort die in België en Nederland voorkomt en zoals zijn naam doet vermoeden, ligt zijn oorsprong in China en Taiwan.

Volgens een risico-analyse die in 2013 in België en Nederland werd uitgevoerd, heeft de Chinese muntjak zich nog niet definitief bij ons gevestigd. In Nederland komen de meeste waarnemingen uit Noord-Brabant, Overijssel en van de Veluwe. In België treffen we

vooral muntjaks aan in de provincies Antwerpen en Limburg. In 2005 werd een doodgereden muntjak gevonden bij Bree. De eerste waarneming op www.waarnemingen.be dateert uit 2009 (provincie Antwerpen). Het aantal waarnemingen daarna bedroeg 3 in 2010, 3 in 2011, 2 in 2012 en 14 in 2013. Hoewel er momenteel geen aanwijzingen zijn dat de muntjak zich in het wild voortplant, is waakzaamheid geboden. Er is voldoende geschikt habitat voorhanden en bij een explosieve ontwikkeling kan de soort zich ook vestigen in duinbossen en stadsbossen. Het valt te verwachten dat de muntjak ook bij ons een negatieve impact kan hebben op de inheemse biodiversiteit. Het structureel wegvangen van muntjaks zal voorkomen dat de soort zich hier definitief vestigt. En dat is nog altijd beter dan genezen, zo beseffen alvast de Engelsen waar de situatie veel ernstiger/bedreigender is dan op het Europese continent. Dit bericht is slechts een korte greep dat verschenen is in het lentenummer (mei 2014) van het tijdschrift 'Zoogdier' (uitgegeven door de Nederlandse Zoogdiervereeniging en Natuurpunt).

Chinese muntjak © <http://www.bbc.co.uk/nature>

REGISTREER je online en zet je vondst op 'waarnemingen.be' (liefst met een foto als het kan)

Om de biodiversiteit te behouden of te verbeteren is het belangrijk om te voorkomen dat er invasieve exotische planten en dieren in de natuur terechtkomen. Hoe sneller probleemsoorten worden gemeld, hoe sneller overheden en terreinbeheerders schade kunnen voorkomen. Daarom heeft het ANB, samen met INBO, het Brusselse en Waalse Gewest, met Natuurpunt en zusterorganisatie Natagora, een waarschuwingssysteem op poten gezet. Op <http://waarnemingen.be/exoten> kan iedereen exoten signaleren. Je vindt er ook herkenningsschetsen terug die

meer dan vijftig invasieve soorten in detail beschrijven. Overheden en terreinbeheerders kunnen zich op hun beurt gratis abonneren op een waarschuwingssysteem voor hun gebied. Wanneer een probleemsoort door iemand wordt gesignaleerd volgt er automatisch een e-mail aan de abonnees. Daarin staat een link naar een kaartje waarop precies kan gezien worden waar de probleemsoort in het gebied werd waargenomen.

Heb je zelf een boktor (inheems/uitheems of Aziatisch), wasbeer, Chinese

muntjak of andere invasieve exoot gezien? Meld dat dan (liefst met foto) op www.waarnemingen.be. Op basis van die waarnemingsgegevens kan de verspreiding van deze invasieve exoot in de gaten gehouden worden.

In geval het om **dode** dieren gaat, is het belangrijk dat deze zo snel mogelijk worden ingezameld voor verder onderzoek aan het INBO. Je kan daartoe een vrijwilliger van het Marternetwerk (actuele lijst via google) contacteren die het dier komt ophalen en naar een vriezer brengt.

Recente publicaties:

INBO-Handboek voor beheerders – Deel 2: Soorten (Lannoo uitgave)

Hoe beschermen we de natuur en houden we habitats, planten en dieren in stand? Het 'Handboek voor beheerders deel 1: Habitats' (verschenen in 2012) legde uit hoe gebieden beheerd kunnen worden in het Europese Natura 2000-netwerk. In het nieuwe deel '2: Soorten', dat recent verscheen, gaan de auteurs Jan Van Uytvanck en Valérie Goethals in op de manier waarop beheer ook een bijdrage kan leveren aan het voortbestaan van specifieke soorten. De bestaande natuurgebieden zijn vaak te klein om in te staan voor de overleving van populaties.

Dieren hebben meestal complexe landschappen nodig die meerdere ecologische functies kunnen vervullen, bijvoorbeeld broed-, foerageer- of rustplaats. Hiervoor komen ook gebieden met andere maatschappelijke functies in aanmerking, zoals bijvoorbeeld recreatie, landbouw, bosbouw, viskweek en scheepvaart. Door gericht beheer kan een beheerder zijn terrein voor één of meerdere ecologische functies geschikt maken zonder de maatschappelijke functie te hypothekeren. Daarvoor is inzicht nodig in de ecologische eisen die soorten stellen en in de onderliggende samenhang van habitattypen. Dit boek vormt een basis om kennis te maken met die inzichten.

Dit handboek richt zich in eerste instantie tot **particuliere beheerders**, en daarnaast ook tot **terreinbeherende overheidsinstanties/beleidsmakers** (bijvoorbeeld het Agentschap voor

Natuur en Bos, de Vlaamse Landmaatschappij, nv Waterwegen en Zeekanaal, lokale besturen provincies/gemeenten, ...) en **erkende terreinbeherende natuurbehoudsverenigingen**. Het 'Handboek voor beheerders deel 2: Soorten' is een handig doe-boek met heel wat achtergrondinformatie voor wie meer wil weten. Het is rijkelijk geïllustreerd met schema's en foto's. Het boek is opnieuw geschreven onder redactie van medewerkers uit de onderzoeksgroep Ecosysteembeheer van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Jan Van Uytvanck en Valérie Goethals. Jan Van Uytvanck is ecoloog en gefascineerd door de natuur. Hij deed terreinervaring op als natuurbeheerplanner. Als INBO-onderzoeker verdiepte hij zich o.m. in natuurontwikkeling en natuurbeheer met grote grazers. Valérie Goethals is biologe en natuurfotografe. Ze werkt bij de afdeling beleid van het ANB, met standplaats het INBO. Ze bouwde een ruime kennis op over de toestand en verspreiding van soorten.

Het boek is te koop in de boekhandel aan 39 euro (ISBN: 9789401416771; Publicatiedatum: 24/06/2014; 352 blz.). Je kan het boek ook online bestellen/kopen bij de volgende webshops: Lannoo Campus (<http://www.lannoo-campus.be>), Proxis Azur (<http://www.proxisazur.be>) en Standaard Boekhandel (<http://www.standaardboekhandel.be>).

We verloten onder de ANTenne-abonnees 3 exemplaren van het 'Handboek voor beheerders - deel 2: Soorten'.

Reageer per e-mail naar ankona@provincieantwerpen.be **vóór 1 september** met vermelding in het onderwerp 'Handboek beheerders' of telefonisch naar 03 240 59 88 (tijdens de kantooruren).

IHD's? Wasda?

Weet je niet precies wat het IHD-proces inhoudt of wat onder IHD's (Instandhoudingsdoelstellingen of kortweg 'natuurdoelen') wordt verstaan dan kan je o.m. hiervoor terecht bij de beknopte en handige **handleiding van Natuurpunt** (47 blz.; mei 2014, <https://sites.google.com/a/natuurpunt.be/ihd-overleg/>) of anders surf je naar de **ANB-website** (www.natuurenbos.be; rubriek 'natuurbeleid' > 'natuur en natura 2000' o.a. provinciale infomomenten). De Vlaamse regering keurde op 23 april 2014 de instandhoudingsdoelen (IHD) definitief goed. Kort daarna werd het gewijzigde natuurdecreet (dat uitvoering geeft aan deze IHD) gestemd in het Vlaams parlement. Op 20 juni hechtte de Vlaamse regering na advies van de Raad van State haar definitieve goedkeuring aan het besluit dat het Vlaams Natura 2000-programma regelt, evenals de managementplannen Natura 2000, de zoekzones en de actiegebieden voor de specifieke instandhoudingsdoelstellingen (IHD) voor Europees te beschermen soorten en habitats. Meteen is ook het startschot gegeven voor de uitvoering op het terrein van deze lang bediscussieerde IHD. Met deze Natuurpunt-handleiding wordt een eerste poging gedaan om het IHD-overlegproces samen te vatten en wordt vooruitgekeken. Deze handleiding is bedoeld voor alle vrijwillige en professionele medewerkers van Natuurpunt, vzw Durme en van Limburgs Landschap vzw die betrokken waren of willen zijn bij het instandhoudingsdoelen (IHD)-overlegproces, en de verdere uitvoering ervan de komende jaren. Achteraan is een woordenboek opgenomen, alsook een lijst met vaak gestelde vragen.

INBO-rapporten 'Ecosysteemdiensten'

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) heeft **16 ecosysteemdiensten op schaal Vlaanderen** in evenveel rapporten besproken en in kaart gebracht. Deze **16 rapporten** zijn een deel van het volgende NatuurRApport (NARA-T: Toestand en trends van ecosystemen en hun diensten in Vlaanderen) en kan je raadplegen op deze site <http://www.nara.be/ecosysteemdienstenrapporten>.

Elk van deze rapporten geeft een overzicht van

- hoe de ecosysteemdienst geleverd wordt,
- welke baten hieruit voortvloeien,
- hoe die baten gewaardeerd worden en
- in welke mate het gebruik van een dienst de levering van andere diensten beïnvloedt.

Daarnaast worden de toestand en de trend van elke dienst kwantitatief besproken en waar mogelijk ruimtelijk in kaart gebracht. Aan de rapporten werkten 40 auteurs mee van het INBO, maar ook vanuit de universiteiten, het departement landbouw, het Agentschap voor Natuur en Bos en het Waterbouwkundig Laboratorium werd bijgedragen aan deze rapporten. De volgende maanden zal NARA-T hier op verder werken om tegen februari 2015 een uitgebreide synthese te presenteren over de voordelen die we als maatschappij van ecosystemen ontvangen, hoe die voordelen gewaardeerd worden en welke mechanismen de levering van die voordelen beïnvloeden.

Je kan een kijkje nemen op de vernieuwde website voor de natuurrapportering (www.nara.be) waarop je de meest recente informatie steeds kan terugvinden (o.a. de ecosysteemdienstrapporten, maar ook andere informatie die in het kader van de natuurrapportering wordt/werd uitgewerkt).

Dumortiera nr. 104

Dumortiera nr. 104 staat helemaal in het teken van de publicatie van de zesde editie van het flora-boek 'Nouvelle Flore de la Belgique'. Het artikel in Dumortiera is gratis te downloaden → http://www.br.fgov.be/PUBLIC/GENERAL/GENERALNL/publicationsplanten_dumortieranl.php.

Nieuwe en gewijzigde Nederlandse plantennamen (blz. 83-88) worden

er opgesomd en de verschillen met de 5de editie worden weergegeven. Je vindt dit boek in de betere boekhandel. Het artikel is geschreven door Ivan Hoste, Leni Duistermaat, Baudewijn Odé en Fabienne Van Rossum.

Meer info: e-mail: ivan.hoste@br.fgov.be

Subsidies voor plattelandontwikkeling – projecten indienen vóór 31 oktober

Het Antwerpse platteland is zeer divers: landbouwbedrijven en open ruimten wisselen af met woonlinten, industriezones en natuurgebieden. Er liggen nog heel wat kansen en uitdagingen op ons te wachten. Typisch voor het platteland is dat je een echte kans of uitdaging alleen kunt aanpakken door er allemaal **samen** aan te werken.

De provincie Antwerpen is op zoek naar innovatieve plattelandsideeën. Die vind je vaak dichterbij dan je denkt. Misschien is er in jouw buurt ruimte voor een 'ecologische' volkstuin? Een leegstaand gebouw kan omgebouwd worden tot een nieuwe ontmoetingsruimte met extra functies zoals een samen-tuin of sociaal restaurant. Of heb je een idee om het landelijk erfgoed op te waarderen of aan landschapsherstel te doen (beschermde landschappen, kasteeldomeinen, ...)? Projecten die de gemeenschapswaarde van bossen in de verf zetten komen ook in aanmerking, De raakpunten zijn eindeloos. De provincie Antwerpen ondersteunt net die vernieuwende samenwerkingsvormen op het platteland via plattelandontwikkelingssubsidies.

Subsidies voor plattelandontwikkeling

Samen met Europa en Vlaanderen, biedt de provincie Antwerpen financiële ondersteuning aan projecten die werken rond plattelandontwikkeling. Gemeenten, gemeentelijke diensten, provinciale diensten en instellingen, vzw's en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden kunnen innovatieve projecten indienen **tot 31 oktober 2014**. Een project mag maximaal 200.000 euro kosten. Daarvan wordt 65% gesubsidieerd. Dit wil zeggen dat 35% van het project betaald moet worden met eigen middelen. Heb je een goed idee waarmee je het verschil kunt maken? Steek zeker ook je licht eens op bij de provinciale Dienst Landbouw- en Plattelandsbeleid

van de provincie Antwerpen. Misschien komt ook jouw idee wel in aanmerking voor plattelandontwikkelingssubsidies.

Meer info

www.provincieantwerpen.be/platteland
e-mail: tinne.vanlooy@provincieantwerpen.be
tel. 03 240 58 31 of GSM 0473 87 18 11

POPP. Het PlattelandsOntwikkelingsPlan (2015-2020) van de provincie Antwerpen

Het PPOP (48 blz.) schetst het bredere kader voor plattelandontwikkelingsprojecten. Je vindt hier de Europese, Vlaamse en provinciale achtergrond van de plattelandontwikkelingssubsidies, maar ook meer info over mogelijke plattelandprojecten en de criteria voor besluitvorming. Verder vind je hier ook de timing en de verschillende stappen van het goedkeuringsproces terug. Door de ondersteuning van innovatieve plattelandprojecten in het kader van het Programmadocument voor Plattelandontwikkeling, PDPO III 2015 – 2020 wil de provincie Antwerpen hierop een antwoord bieden in samenwerking met Europa en Vlaanderen. De oproep voor projecten 2015 en Lokale Ontwikkelingsstrategieën voor nieuwe Leadergebieden werd door het Provinciaal Management Comité gelanceerd op 6 juni 2014 in Wortel. Al deze documenten (PPOP, flyer, formulieren, ...) kan je downloaden van de provinciale website: www.provincieantwerpen.be/platteland

Kies mee de 'Wandeling van het Jaar 2014'

Genieten van een mooie omgeving en tot rust komen. Dat zijn de belangrijkste motieven om te gaan stappen langs de wandelnetwerken in de Antwerpse Kempen en Scheldeland.

De vijf kandidaten in de wedstrijd 'Wandeling van het jaar' beantwoorden volledig aan die wens:

1. Talanderwandeling in Arendonk
2. Stiltepad Weert in Bornem
3. Genieten met Willem Elsschot in Herselt
4. Hangmattentocht in Kasterlee
5. Vensters op het Vennengebied in Turnhout

Tot 15 augustus kunnen wandelaars de trajecten uitproberen en stemmen voor hun favoriet op www.wandelingvanhetjaar.be.

In een recent onderzoek van Toerisme Provincie Antwerpen (TPA vzw) en Universiteit Antwerpen (UA) geven wandelaars de twaalf

wandelnetwerken in de Antwerpse Kempen en Scheldeland een mooie score van 8,2 op 10. Ruim 30 steden, gemeenten, toeristische diensten en (natuur)verenigingen stuurden een dossier waarna ze uiteindelijk dus voor deze shortlist van 5 wandelingen werden genomineerd.

Eind augustus maakt Toerisme Provincie Antwerpen (TPA vzw) bekend wie 'Gevangen tussen grens en groen' in Hoogstraten (2013) opvolgt als 'Wandeling van het jaar 2014'.

Meer info

Wandelfiches downloaden en stemmen kan op www.wandelingvanhetjaar.be
Toerisme Provincie Antwerpen (TPA) , tel. 03 240 63 93,
e-mail: marie.rosier@provincieantwerpen.be

Natuurstudieartikels

Houtkanten en bomenrijen in de provincie Antwerpen

Sanne Van Den Berge*, Lander Baeten*, Inge Vermeulen**, Dirk Vandenbussche** Dirk De Beer** & Kris Verheyen*

*Universiteit Gent, Labo Bos & Natuur (ForNaLab), Geraardsbergsesteenweg 267, 9090 Melle-Gontrode

**Provincie Antwerpen, Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN, cel 'studie'), Desguinlei 100, 2018 Antwerpen

e-mail: sanne.vandenberge@ugent.be

Samenvatting

Het netwerk van hagen, (knot)bomenrijen, houtwallen, kleine bosjes en hagen functioneert in de Vlaamse open ruimte als een belangrijk habitat voor vele plant- en diersoorten. Bovendien vervult dit netwerk nog tal van andere ecosystemendiensten. Toch verdwijnen de houtkanten en bomenrijen meer en meer uit het landschap. Dit artikel bespreekt de resultaten van ons onderzoek van het houtkantennetwerk in de provincie Antwerpen (Van Den Berge et al., 2013). We onderzochten zowel de structuur, de floristische samenstelling als de toestand van dit netwerk.

Inleiding

Het Europese en ook het Vlaamse landschap wordt zeer intensief gebruikt (met landbouw als voornaamste landgebruik) zodat natuurlijke habitats nog slechts beperkt aanwezig zijn. Het netwerk van houtige landschapselementen zoals houtkanten, bomenrijen (figuur 1), houtwallen, knotbomenrijen, kleine bosjes (<1000m²) en hagen – verder in dit artikel aangeduid als houtkantennetwerk – vormt in deze agrarische landschappen een semi-natuurlijke habitat, dat tal van functies vervult. Zo zijn deze netwerkelementen van groot ecologisch belang voor vele planten- en diersoorten die de houtkanten gebruiken als habitat, surrogaathabitat (zijnde een 'vervangend' habitat voor grasland, bos...) en corridor. Naast hun onmiskenbare ecologische rol, levert het houtkantennetwerk allerlei 'diensten' aan de maatschappij die worden verzameld onder de term 'ecosystemendiensten'. Zo spelen ze een rol bij het beperken van erosie, filteren ze fijn stof uit de lucht, slaan ze CO₂ op in hun biomassa, kunnen ze geluidshinder reduceren... Als typische onderdelen van het rurale landschap hebben ze bovendien een belangrijke esthetische waarde en zijn ze van cultuurhistorisch belang. Vele houtkanten zijn immers restanten van houtkantennetwerken uit vroegere tijden en dienden toen als eigendoms-grens, veekering, houtvoorraad...

Om het houtkantennetwerk in de provincie Antwerpen te onderzoeken, werd in 2010 een samenwerking opgestart tussen de Cel studie van de Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN) en het Labo Bos & Natuur (ForNaLab, UGent). De concrete aanleiding van het onderzoek was de interesse naar de rol van houtkanten en bomenrijen voor typische oudbosplantensoorten (zie kaderstukje hieronder) in de open ruimte van de provincie (zie aankondiging van het onderzoek in ANTenne jg. 5 nr. 4 "Kleine landschapselementen en hun belang voor oudbosplanten" (blz. 7,

Figuur 1: Bomenrij van zomereik (*Quercus robur* L.) langs een semi-verharde weg ergens ten velde in de Antwerpse open ruimte.

2011/4). Deze onderzoeksvraag werd in de loop van het project uitgebreid naar volgende vragen: (i) wat is de verspreiding en structuur van houtkanten in de provincie? (ii) wat is hun floristische diversiteit en welke factoren bepalen hun samenstelling? (iii) wat is hun actuele staat en welk beheer en beleid is noodzakelijk voor hun behoud?

Oudbosplanten zijn bosplantensoorten die vooral voorkomen in oud bos. Onder oud bos verstaan we bos dat minstens al aanwezig was op de Ferrariskaarten in 1775 en dat sindsdien altijd bos gebleven is. Een uitgebreide beschrijving van enkele oude bossen in de Antwerpse Kempen kan teruggevonden worden in Adriaenssens & Verheyen (2013). Kenmerkend voor de meeste oudbosplanten is dat ze zich zeer traag verbreiden: ze leggen slechts 20 tot 100 m per eeuw af (Hermy & Verheyen 2007). Het zijn goede indicatoren voor de natuurwaarde van een bos (Cornelis et al., 2007). Typische voorbeelden zijn bosanemoon, gewone salomonszegel, dalkruid, lelietje-van-dalen en grote muur.

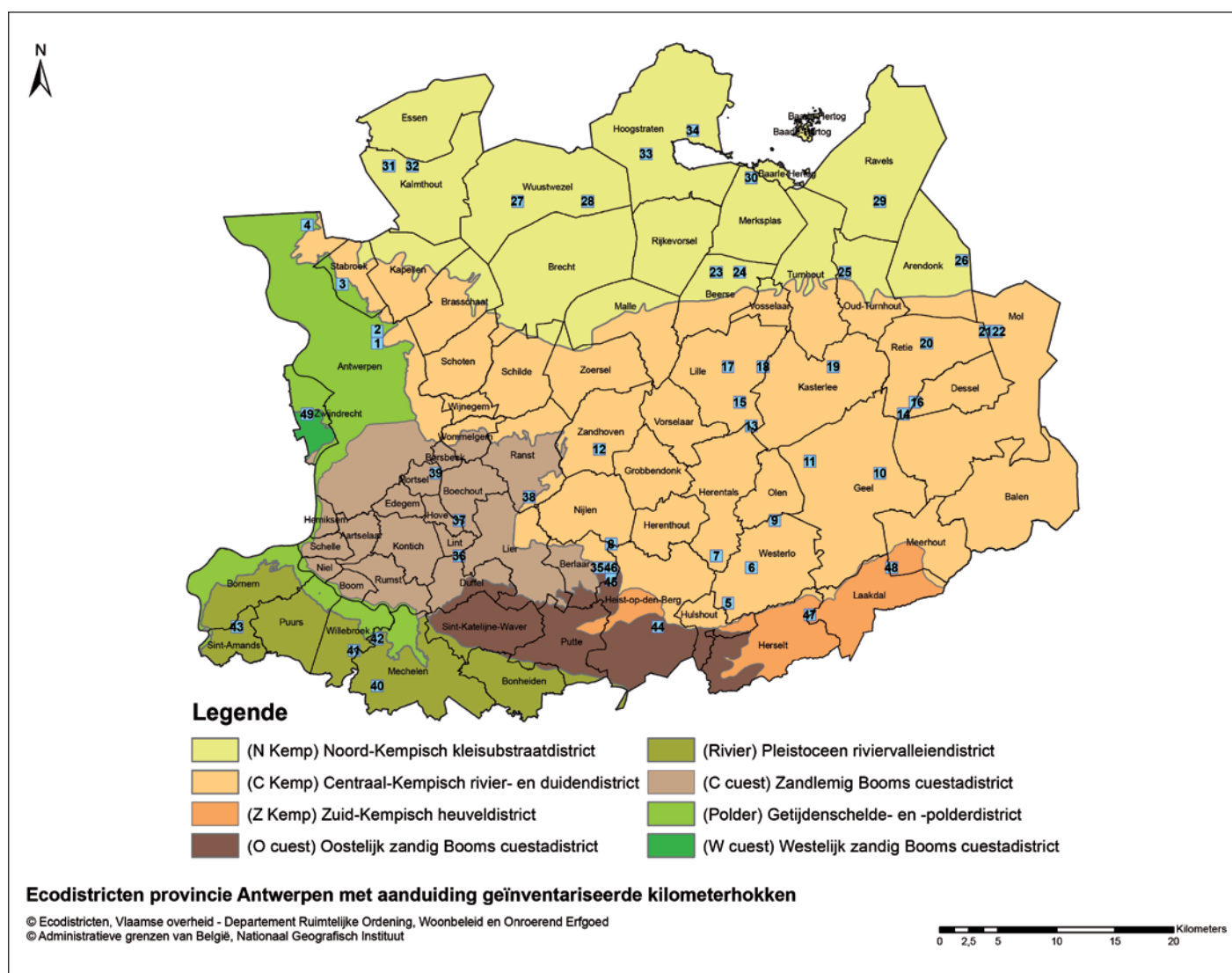
Onderzoek op landschapsschaal

Aangezien het studiegebied de volledige provincie Antwerpen omvat, was de meest aangewezen en pragmatische wijze om een idee te krijgen over verspreiding van het houtkantennetwerk in de open ruimte een representatieve steekproef op te stellen. Hierbij hebben we rekening gehouden met de ecodistricten in de provincie. Ecodistricten zijn regio's afgebakend op basis van hun verschillen in geomorfologie, klimatologie en bodemkarakteristieken (textuur, drainageklassen, profielontwikkeling) (Sevenant et al., 2002). Omdat de abiotiek een belangrijke factor is voor soortensamenstelling, was het belangrijk om in elk district te bemonsteren. We verdeelden 49 kilometerhokken (dit zijn hokken van 1 km x 1 km) over de acht ecodistricten van de provincie, waarbij het aantal hokken per district afhing van hun oppervlakte (Figuur 2). De locatie van de hokken binnen elk district werd verder willekeurig gekozen, onder de voorwaarde dat het hok volledig binnen de provinciegrenzen lag, voor minstens 50% binnen het district lag en voor minimum 50% de juiste gewestplanbestemming had. Hierbij werden 'woonzone' en 'industrie' als ongeschikte bestemmingen beschouwd.

In het voorjaar (april-mei) van 2010 t.e.m. 2012 werd het volledige houtkantennetwerk in de hokken geïnventariseerd door de cel studie, dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid van de provincie Antwerpen. Van 835 netwerkelementen werden alle aanwezige soorten gedetermineerd en de elementen zelf werden gedigitaliseerd in een Geografisch InformatieSysteem (GIS). Voor een subset van meest biodiverse elementen uit het houtkantennetwerk (nl. 62 elementen verspreid over de acht ecodistricten) werd in september 2013 i.h.k.v. één van de onderzoeksvragen van de masterproef een tweede inventarisatie uitgevoerd met specifieke aandacht voor beheergesteldheid, bedreigingen en biomassaproductie.

Samenstelling en ouderdom houtkantennetwerk

Het houtkantennetwerk in de provincie bestaat voornamelijk uit houtkanten (43 %) en bomenrijen (41 % van de elementen), aangevuld met knobomenrijen (7 %), bosjes (6 %) houtwallen (0,8 %, dit zijn houtkanten op een opgehoogd stuk grond) en hagen (0,4 %). De 835 elementen samen nemen een oppervlakte van 33 ha in en maken hiermee 0,7 % uit van de landbedekking. In regio's die vrij

Figuur 2: Ecodistricten van de provincie Antwerpen, met locatie van de 49 geïnventariseerde kilometerhokken

arm zijn aan bos vertegenwoordigt het houtkantennetwerk een belangrijk deel van de houtige vegetatie in het landschap, bijvoorbeeld tot zelfs 33 % in het Westelijk zandig Booms cuestadistrict. De netwerkdichtheid (lengte/oppervlakte) in de open ruimte van de provincie bedraagt gemiddeld 23,2 m/ha, maar is lokaal sterk verschillend (**tabel 1**). Zo heeft het Zuid-Kempisch heuveldistrict (Z Kemp) veruit het best uitgebouwde houtkantennetwerk van alle ecodistricten. Met een netwerkdichtheid van 40 m/ha scoort dit ecodistrict ver boven het provinciaal gemiddelde. Slechts

Tabel 1: Overzicht van de structurele netwerkkenmerken zoals de dichtheid en de mate van isolatie (geen connectie met ander element of met bos) voor de verschillende ecodistricten van de provincie.

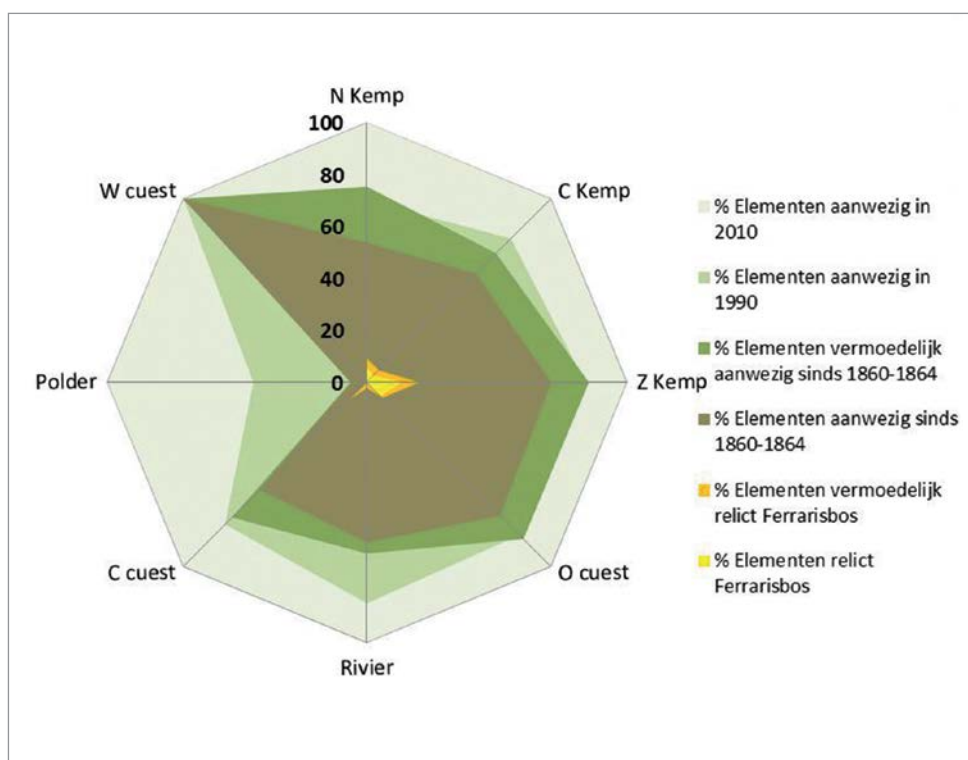
	Netwerkdichtheid (m/ha)	Geïsoleerde elementen
N Kemp	15.41	59.2%
C Kemp	30.08	50%
Z Kemp	39.86	26.1%
O cuest	29.02	43.2%
Rivier	14.57	78.7%
C cuest	14.37	52.8%
Polder	26.25	87.5%
W cuest	8.59	100%
Provinciaal gemiddelde	23.19	52.6%

(omrekening per 1 X1 kmhok : gemiddeld per km-hok in provincie Antwerpen 2319 m of 2,319 km houtkantennetwerk)

20 % van de netwerkelementen is er volledig geïsoleerd (dus niet geconnecteerd met andere elementen of met bos). Een hogere dichtheid (m/ha) van het netwerk kan dus op een minder sterke versnippering wijzen (minder elementen geïsoleerd van elkaar). Meer dan de helft van de netwerkelementen in de provincie (53 %) is echter volledig geïsoleerd t.o.v. elkaar en t.o.v. bos. Dit is een zeer hoog aandeel, wetende dat de ruimtelijke continuïteit van het netwerk belangrijk is voor de veerkracht van de geassocieerde populaties.

Ook de historische continuïteit van de netwerkelementen hebben we in kaart gebracht. Minimum 40 elementen (5 %) zijn relict van Ferrarisbos (leeftijd van minstens 235 jaar). Een kanttekening hierbij is dat op de Ferrariskaarten weinig houtkanten opgetekend staan (hoofdzakelijk aandacht voor bos bij de kartering) waardoor het mogelijk is dat meer elementen al uit deze periode stammen. 60 % van de elementen staat al aangeduid als houtkant, bomenrij of bosje op de kaart van 1860-1864 (leeftijd van minstens 145 jaar). Dergelijke oude habitats zijn zeer belangrijk om goed te beschermen in het landschap: door hun continue aanwezigheid vormen deze houtkanten, bomenrijen of bosjes een stabiel (surrogaat)habitat voor plantenpopulaties en zijn ze een gekende rustplaats voor tal van diersoorten (Hermy & De Blust 1997). Lokaal zijn er wel grote verschillen (**figuur 3**); in het zuiden van de provincie vinden we bijvoorbeeld duidelijk nog een vrij intact houtkantennetwerk. In het Westelijk zandig Booms cuestadistrict (W cuest) zijn alle elementen minstens 145 jaar oud. In het Getijdschelde- en -polderdistrict (Polder) is het aandeel oudere netwerkelementen dan weer opvallend laag in vergelijking met de overige ecodistricten. Dit kan gedeeltelijk verklaard worden door de havenontwikkeling en -uitbreiding, waarbij veel landbouw(-

Figuur 3: Grafische voorstelling van de continuïteit van het houtkantennetwerk in de provincie Antwerpen. Continue aanwezigheid van de elementen in het landschap werd op drie tijdstippen gecontroleerd: periode 1771-1778, periode 1860-1864 & 1990. Indien het element in elke periode gekarteerd staat, krijgt het als status 'relict Ferrarisbos'. Indien het element aanwezig is in de periode 1860-1864 & 1990 krijgt het als status 'aanwezig sinds 1860-1864'. Indien elementen in de tussenperiodes niet gekarteerd staan, krijgen ze als status 'vermoedelijk relict Ferrarisbos' of 'vermoedelijk aanwezig sinds 1860-1864', aangezien wordt vermoed dat het om karteringsfouten gaat. Het aantal elementen reeds aanwezig in 1990 ligt vermoedelijk hoger dan aangegeven in de figuur.

Tabel 2: Meest frequent voorkomende soorten voor elke soortengroep en van de uitheemse soorten in de kruidlaag van het houtkantennetwerk.

Bossoorten	Graslandsoorten	Pioniersoorten	Ruigtesoorten	Exoten
hondsdrif	kruipende boterbloem	vogelmuur	grote brandnetel	Amerikaanse vogelkers
klimop	Frans raaigras	paarse dovenetel	braamsoorten	Amerikaanse eik
fluitenkruid	gestreepte witbol	heermoes	kleefkruid	sneeuwbes

polder)grond verloren is gegaan, gepaard gaande met een sterke toename van de bevolkingsdichtheid en het weggennetwerk dat in de loop van vorige eeuw sterk is uitgebreid binnen dat ecodistrict (dicht weggennet rond Antwerpen). Daardoor hebben veel houtkanten allicht moeten wijken en zijn de huidige netwerkelementen vrij jong.

Lineaire landschapselementen: habitat voor vele soorten

Houtkanten en bomenrijen verhogen steeds de plantensoorten-diversiteit in het globale landschap (Freemark et al., 2002); vele soorten vinden er een geschikt habitat. De overheersing van lichte zandleemgrond en lemige zandgrond in de provincie vertaalt zich in een soortenpallet van zomereik (*Quercus robur* L.), ruwe berk (*Betula pendula* L.), Canadese populier (*Populus x canadensis* Moench) en Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina* Ehrh.) als meest abundante soorten in de boom- en struiklaag. In de kruidlaag van het houtkantennetwerk vonden we 340 verschillende plantensoorten, waarvan 73 % inheems is. De soortenpool in de kruidlaag is hoofdzakelijk samengesteld uit bossoorten (35 %), graslandsoorten (22 %), ruigtesoorten (12 %) en pioniersoorten (11 %), waarvan de meest frequente soorten worden weergegeven in **tabel 2**. De inheemse flora bestaat vooral uit algemene, wijdverspreide soorten die momenteel niet bedreigd zijn.

Wat opvalt uit het onderzoek is dat de soortenrijkdom in de kruidlaag positief gecorreleerd is met zowel de soortenrijkdom in de boomlaag als in de struiklaag. Hieruit leiden we af dat als de omgevingscondities gunstig zijn (geen te grote impact van aangrenzend landgebruik, beperkte input van pesticiden en meststoffen...) de globale soortenrijkdom hoog zal liggen door een hoge soortenrijkdom in de verschillende vegetatielagen in de houtkant. In de kruidlaag zien we dat de soortenrijkdom van de verschillende soortengroepen (bossoorten, graslandsoorten...) onderling positief gecorreleerd is; verschillende soorten (zelfs met tegenovergestelde milieueisen) komen dus succesvol naast elkaar voor in de houtkanten. De ruimtelijke afwisseling in milieuomstandigheden en de structurele diversiteit (bv. afwisseling van schaduw- en lichtcondities die zich dan vertalen in vochtige en droge condities) is de sleutelfactor voor het samen voorkomen van veel soorten in de elementen. Ook enkele typische oudbossoorten komen succesvol voor in de houtkanten; van de 45 oudbosplantensoorten in Vlaanderen (sensu Cornelis et al., 2007) komen er 22 voor in de bemonsterde houtkanten (48.9 %). Slechts een iets groter aantal komt voor in de Antwerpse bossen (26 soorten, 57.8 % van de Vlaamse oudbosplantensoorten; data eerste bosinventaris Bos & Groen, 2001). Drie groepen van frequent voorkomende oudbossoorten in de provincie Antwerpen kunnen onderscheiden worden: 'preferentie houtkanthabitat',

Soort	Frequentie houtkanten (%)	Frequentie bosproefvlakken (%)	Voorkeur
Wilde kamperfoelie	21.6	16.3	Houtkant
Klimop	20.6	6.0	Houtkant
Grote muur	14.6	0.7	Houtkant
Adelaarsvaren	6.2	3.9	Indifferent
Gewone Salomonszegel	4.4	6.9	Indifferent
Wijjesvaren	3.7	5.5	Indifferent
Valse salie	2.9	3.0	Indifferent
Gladde witbol	1.9	7.3	Bos
Bosanemoon	1.0	2.8	Bos
Ijle zegge	0.1	4.8	Bos
Ruwe smele	0	3.9	Bos

Tabel 3: Vergelijking van presentie/absentie gegevens van de oudbosplantensoorten in de proefvlakken van de eerste bosinventaris die in de provincie liggen (n=437; Bos & Groen, 2001) en alle geïnventariseerde netwerkelementen (n=835) in de provincie Antwerpen. Er worden 3 groepen onderscheiden: (i) Voorkeur houtkant: soort komt significant meer voor in houtkanthabitat (ii) Indifferente voorkeur: soort heeft geen significante voorkeur voor bos- of houtkanthabitat en komt in beide habitats frequent voor (freq. > 1%) en (iii) Voorkeur bos: soort komt significant meer voor in boshabitat.

‘preferentie boshabitat’ en ‘even frequent in beide habitats’ (tabel 3, figuur 4). Vooral meer lichtminnende oudbossoorten zoals wilde kamperfoelie (*Lonicera periclymenum* L.), klimop (*Hedera helix* L.) en grote muur (*Stellaria holostea* L.) verkiezen houtkanthabitat boven boshabitat en behoren daarom tot de 1ste groep (=‘preferentie houtkanthabitat’).

Vele verschillende factoren beïnvloeden de soortenrijkdom en -samenstelling in de kruidlaag van het houtkantennetwerk. De kruidlaag in een netwerkelement is de weerspiegeling van zijn historiek en van de omgeving (Van Den Berge et al. 2013). Een greep uit de bevindingen van het onderzoek:

- Knotbomenrijen zijn de meest soortenrijke elementen, bosjes herbergen het kleinste aantal verschillende soorten.
- Houtkantdimensies (zowel de totale oppervlakte, als de lengte en de breedte afzonderlijk) hebben een positief effect op alle soortengroepen in de kruidlaag, met vooral een sterke stijging in bossoorten en ruigtesoorten met een stijgende breedte.
- Aanwezigheid van boshabitat in de omgeving heeft een sterk positief effect op het voorkomen van bossoorten en oudbossoorten in de elementen. Wanneer het bos Ferrarisbos betreft, is dit effect nog meer uitgesproken.
- Elementen die zelf Ferrarisrelict zijn of uit de periode 1860-1864 stammen, herbergen meer bossoorten en oudbossoorten.

Achteruitgang netwerk

Het houtkantennetwerk in Vlaanderen doet het niet goed en steeds meer bomenrijen en houtkanten verdwijnen uit ons landschapsbeeld (zie o.a. Deckers, 2005). De oorzaken van de achteruitgang van het netwerk zijn velerlei.

De vele ecosysteemdiensten die houtkanten en bomenrijen leveren aan de maatschappij zijn te weinig gekend, en dus te weinig geapprecieerd. Hierdoor worden ze vaak niet meer actief aangeplant of onderhouden, of moeten ze snel wijken. In onze selectie van 62 meest biodiverse elementen (subset die in september 2013 werd gecontroleerd) waren er op slechts drie jaar tijd al twee volledig verdwenen (figuur 5a). De overige 60 elementen in deze subset hebben we in 40 % van de gevallen als ‘bedreigd’ geclassificeerd, met als voornaamste bedreiging een vorm van verwaarlozing. Verwaarlozing houdt in het uitblijven van beheer, de dringende nood aan verjonging of de noodzaak tot het bestrijden van Amerikaanse vogelkers wegens wegconcurreren van de lichtboomsoorten (figuur 5b). Maar ook afval, ziekte en een nefaste invloed van het aangrenzend landgebruik (figuur 5c) vormen een probleem.

Daarbij is de wetgeving omtrent het wijzigen van kleine landschapselementen en hun vegetaties vrij ingewikkeld. Er geldt een verbod op het wijzigen van houtkanten en bomenrijen wanneer:

- deze zich langs holle wegen bevinden (art. 7, Uitvoeringsbesluit op het natuurdecreet)

Figuur 4: Gewone salomonszegel (*Polygonatum multiflorum* (L.) All.) in bloei in een bomenrij in Lille. De soort komt frequent in de provincie voor zowel in boshabitat als in houtkanthabitat (geen specifieke voorkeur voor bos dan wel houtkant).

Figuur 5 a: Houtkant (in Duffel) horende tot de set van meest biodiverse houtkanten van de provincie Antwerpen, werd volledig gerooid. Indien het rooien van de houtkant niet nodig was voor de beoogde doelstelling, gaat dit in tegen de Code van goede natuurpraktijk (*) en is dit in principe strafbaar.

- ze deel uitmaken van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN). Natuur is hoofdfunctie in het VEN; andere functies zijn ondergeschikt (art. 25, §3 Natuurdecreet)

Er is een natuurvergunning nodig voor het geheel of gedeeltelijk wijzigen van kleine landschapselementen of de vegetatie ervan in de volgende gebieden (art. 13, §3 en §4 van het Natuurdecreet):

- de groengebieden, de parkgebieden, de buffergebieden, de bosgebieden, de natuurontwikkelingsgebieden, de valleigebieden, de brongebieden, de agrarische gebieden met ecologisch belang of waarde, de agrarische gebieden met bijzondere waarde
- de beschermde duingebieden
- het Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk (IVON)
- Ramsargebied en Speciale beschermingszones zoals Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebied
- de landschappelijk waardevolle agrarische gebieden en de agrarische gebieden

Voor de provincie Antwerpen betekent dit dat slechts 5.3% van de 835 netwerkelementen via een verbodsbepaling beschermd is tegen wijziging van vegetatie. Ongeveer 10% van de netwerkelementen is niet beschermd via een verbodsbepaling of een vergunningsplicht, deze dienen onderhouden te worden volgens de Code van goede natuurpraktijk. In de realiteit komt het er echter op neer dat ze van vandaag op morgen kunnen verdwijnen. Er is namelijk in de praktijk geen echte controle (handhaving) op het 'correct' onderhouden van de netwerkelementen. Voor het overige

Figuur 5 b: Amerikaanse vogelkers is doorgegroeid tot in de boomlaag van de knotbomenrij en overschaduwet een schietwilg. De telgen van deze schietwilg hebben duidelijk een achterstand t.o.v. deze van vrijstaande schietwilgen.

percentage van de netwerkelementen die wel onder het huidige vergunningenbeleid vallen (milieu/natuur/stedebouwkundig), zal uit de vervolgstudie op dit onderzoek door het Labo Bos & Natuur moeten blijken of deze op voldoende wijze beschermd zijn.

Biomassa als groen goud? Een theoretisch benadering

Het maatschappelijk opwaarderen van houtkanten en bomenrijen zal essentieel zijn in de toekomst om hun achteruitgang tegen te gaan. Dit zal wellicht gemakkelijker gaan wanneer hun behoud ook economisch interessant wordt, en hier kan biomassa oogst (gedeeltelijk) soelaas bieden. De toenemende vraag uit verschillende sectoren (energiesector, landbouwsector, tuinbouwsector) naar biomassa zorgt voor een stijgende interesse naar biomassa oogst uit landschappelijke elementen. In de provincie Limburg is het Regionaal Landschap Lage Kempen (rllk) partner in een Europees project 'TWEKOM' (Towards Eco-energetic Communities – <http://www.twecom.eu/>) waarin onderzoek wordt verricht naar het lokaal valoriseren van houtige biomassa uit landschapselementen. Beheerresten worden lokaal versnipperd, in loodsen in de omgeving gedroogd en gebruikt in verbrandingsinstallaties in (openbare) gebouwen in de buurt. Ook wij maakten een schatting van de mogelijke biomassa oogst uit het houtkantennetwerk. Voor een steekproef van 60 elementen berekenden we de oogstbare houtvolumes op jaarbasis. Aangroei cijfers uit de literatuur gecombineerd met de situatie van de Antwerpse houtkanten leren ons dat 60 elementen zo'n 27,6 m³ biomassa kunnen opleveren. Hieruit kan 0.03 GWh

(*) Omzendbrief van 10/11/1998 (Belgisch Staatsblad 17/02/1999 — Omzendbrief LNW/98/01 bijlage 1 Bijlage 1. — Code voor goede natuurpraktijk i.f.v. wijziging van vegetatie en van kleine landschapselementen)

Figuur 5 c: Afgestorven kruidlaag door een pesticidenbehandeling, gevolg van een behandeling van de aangrenzende maïsakker.

groene stroom opgewekt worden, voldoende om 8.5 gezinnen gedurende een jaar van elektrische stroom te voorzien. Deze 60 elementen nemen samen zo'n 3.5 ha in, wat in de provincie Antwerpen wordt bereikt op een oppervlakte van ongeveer 500 ha agrarisch gebied (0.7 % landbedekking door het houtkantennetwerk). Een sleutel tot het (rendabel) oogsten uit landschappelijke elementen is dan ook het oogsten op landschapsschaal; uit verschillende houtkanten tegelijk. Een probleem dat zich geregeld stelt bij 'particuliere' elementen is de vaak ingewikkelde eigendomssituatie. In de provincie zijn er gemiddeld 2,58 eigenaars per element (berekend op basis van 60 elementen via kadasterdatabank). Het gaat vaak om eigendommen die geërfd werden, waardoor verschillende mensen eigenaar zijn van een houtkant die voorheen

door één iemand werd beheerd. Een opname in een digitaal platform kan financieel interessant worden aangezien het beheer op grote schaal wordt ingepland en uitgevoerd (zie testfase DIPLA (Digitaal Platform Landsschap) – <http://www.twecom.eu/>) van het Regionaal Landschap Lage Kempen). Dit verlaagt immers de kostprijs en er wordt effectief ook een afzetmarkt voor het snoeihout beschikbaar gesteld.

Beleid in de bres voor de houtkanten?

Momenteel zijn er weinig instrumenten om de achteruitgang van de elementen tegen te houden; de zorgplichtbepaling is daartoe te algemeen. Een betere handhaving op het terrein zal essentieel zijn om de achteruitgang van het netwerk tegen te gaan. Ook doet de kans zich voor het vergunningenbeleid voor landschappelijke elementen uit te breiden bij het uitschrijven van de uitvoeringsbesluiten binnen het geïntegreerde Bos- en Natuurdecreet.

Voor het uitstippelen van een landschapsbeleid voor het houtkantennetwerk is er nood aan een goed uitgebouwde gecentraliseerde databank. Verschillende instanties en overheden (VLM, de Regionale Landschappen, de gemeentes ...) beschikken over informatie, deze wordt echter momenteel nog te weinig gekoppeld of gecentraliseerd in Vlaanderen. Draagvlak voor behoud en aanleg van landschappelijke elementen wordt momenteel ingeschat op basis van het aantal beheerovereenkomsten afgesloten met de VLM en op basis van de evolutie van dit aantal. Bijsturen vanuit beleid kan echter enkel efficiënt gebeuren wanneer kennis voorhanden is over de evolutie van alle afgesloten subsidieregelingen (via de steden, de gemeentes ...).

Sensibilisatie rond het opnieuw in beheer nemen van de elementen zal belangrijk zijn om het voortbestaan van het netwerk te verzekeren. Ook communicatie over de meerwaarde van landschappelijke elementen naar de inwoners van de provincie en gebruikers van de open ruimte is essentieel.

Dankwoord

Bijzondere dank aan het voltallige team van de Cel Studie van de provincie Antwerpen voor de zeer geslaagde samenwerking.

Literatuur

- Adriaenssens S. & Verheyen K., 2013: Oude bossen van de Antwerpse Kempen. Davidsfonds Uitgeverij, 248 p.
- Bos & Groen, 2001: De bosinventarisatie van het Vlaamse Gewest. Resultaten van de eerste inventarisatie 1997 - 1999. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel. 486 p.
- Cornelis J., Hermy M., De Keersmaecker L. & Vandekerckhove K., 2007: Bosplantengemeenschappen in Vlaanderen. Een typologie van bossen op basis van de kruidachtige vegetatie. Rapport INBO.R.2007.1. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en K.U.Leuven, afdeling Bos, Natuur en Landschap in opdracht van de Vlaamse Overheid, agentschap voor Natuur en Bos, Brussel.
- Deckers B., 2005: Linear, woody habitats in agricultural landscapes: spatio-temporal dynamics, plant community assembly and invasive species spread. Doctoraatsproefschrift nr. 654 aan de Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen van de K.U.Leuven.
- Freemark K.E., Boutin C., Keddy C.J., 2002: Importance of farmland habitats for conservation of plant species. *Conservation Biology* 16: 399-412.
- Hermy M. & De Blust G., 1997: Punten en lijnen in het landschap. Stichting Leefmilieu, Schuyt & co, Van de Wiele, Natuurreservaten, WWF, Instituut voor Natuurbehoud, 333 p.
- Hermy M. & Verheyen K., 2007: Legacies of the past in the present-day forest biodiversity: a review of past land-use effects on forest plant species composition and diversity. *Ecological research* 22: 361-371.
- Sevenant M., Menschaert J., Couvreur M., Ronse A., Antrop M., Geypens M., Hermy M. & De Blust G., 2002: Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten. Studieopdracht in het kader van actie 134 van het Vlaams Milieubeleidsplan 1997-2001. In opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Milieu, Natuur, Land- en Waterbeheer, 226 p.
- Van Den Berge S., Baeten L. & Verheyen K., 2013: Voorkomen, floristische biodiversiteit en beheermogelijkheden van bomenrijen en houtkanten in de provincie Antwerpen. Masterthesis UGent, 114 p.

In beeld of op ANTenne

In deze rubriek brengen we minder gekende natuurprojecten of natuurstudieverenigingen- of werkgroepen in de kijker.

Ken jij een vereniging of project dat je in de kijker wil plaatsen en dat in deze rubriek nog niet aan bod is geweest? Laat het ons weten (e-mail: ankona@provincieantwerpen.be)!

Wat doet de Provinciale Visserijcommissie (PVC) en het Centrum voor Visteelt (INBO-CvV)?

Auteurs: Rudi Yseboodt (ANB) en Daniel De Charleroy (INBO)

Historiek

De wet van 1 juli 1954 op de riviervisserij geeft de Provinciale Visserijcommissies (PVC's) de opdracht om het visserijoverleg te coördineren en op basis daarvan voorstellen te doen en maatregelen uit te voeren ten bate van de visserij en de visstand in de openbare wateren. Het Visserijfonds verschafte hen hiervoor de werkmiddelen. Dit fonds beheert de inkomsten van de visverloven. De PVC's verlenen, binnen het kader van de opdracht van het Visserijfonds, hun medewerking aan het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) voor de aanwending van dat fonds.

Vandaag, bijna 60 jaar later, zijn de Provinciale Visserijcommissies nog steeds het overlegorgaan tussen de hengelaar en de overheid. Hun doel is om tot een gemeenschappelijk optreden te komen in het belang van de openbare visserij.

Het secretariaat van Visserijcommissie van Antwerpen

In de hoofdplaats van elke Vlaamse provincie is een Provinciale Visserijcommissie gevestigd met de Gouverneur of zijn afgevaardigde als voorzitter. Deze wordt in de dagelijkse werking bijgestaan door een secretaris. In Antwerpen bestaat het secretariaat uit twee medewerkers, hetgeen de permanentie van de dienstverlening ten goede komt. Het secretariaat is immers ook het infoloket voor alle vragen m.b.t. de openbare visserij.

Vanuit het ANB geeft een visserijdeskundige inhoudelijke ondersteuning aan de commissie. Haar werking heeft immers diverse

raakvlakken met het milieu- en natuurbeleid, het integraal waterbeheer en het wetenschappelijk onderzoek.

Samenstelling

Verder bestaat de Provinciale visserijcommissie Antwerpen uit tien effectieve en evenveel plaatsvervangende leden. Zij worden afgevaardigd door de grote hengelsportorganisaties uit de provincie: het Antwerps Lijnvisserij Verbond (ALV), het Kempisch Lijnvisserij Verbond (KLV) en de Koninklijke Vlaamse Lijnvisserij Federatie (KVLFF). De leden vertegenwoordigen zoveel mogelijk de verschillende streken en de verschillende hengeldisciplines. Ze worden door de Gouverneur aangesteld en zijn om de vier jaar uittredend en herverkiesbaar. De inzet van de leden is belangeloos en op vrijwillige basis. Zij behartigen de belangen van de hengelaars op het openbare water. In 2013 waren er dat in de provincie Antwerpen zo'n 17.000. Deze kern wordt aangevuld met raadgevende leden en vertegenwoordigers uit de milieu-administratie. Op regelmatige basis worden onderzoekinstellingen zoals het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) om advies gevraagd. Ook de gewestelijke, provinciale en lokale waterbeheerders worden bij de werking betrokken.

Adviezen, onderzoek en projectwerking

De voorstellen en adviezen van de visserijcommissies worden met het ANB besproken in het Centraal Comité van het Visserijfonds. Ze gaan in hoofdlijnen over visteelt en -uitzettingen, projecten (paaiplaatsen, vispassages en hengelinfrastructuur), wetenschappelijk onderzoek en informatie en communicatie.

In 2009 is gestart met een systematisch onderzoek van de visstand in de belangrijke openbare hengelwateren van de provincie Antwerpen. Via een cyclus van drie tot vijf jaar wordt de evolutie van de grootte en de samenstelling van de visstand opgevolgd en vergeleken met de hengelvangsten. Deze opdracht wordt gestandaardiseerd uitgevoerd voor heel Vlaanderen door gespecialiseerde visserijbedrijven uit Nederland.

In 2013 werden het Zeekanaal Brussel-Schelde, het Muisbroek te Ekeren en de Forten van Walem en Oelegem onder de loep genomen. De resultaten vormen de basis van het toekomstige visstandbeheer in overleg met de diverse waterbeheerders en de hengelsector.

Het Visserijfonds

Waar nodig zet de Provinciale Visserijcommissie met middelen uit het Visserijfonds vissen uit. Hiervoor wordt jaarlijks een

Figuur 1: Visser met snoek © Rudi Yseboodt (PVC – ANB)

De INBO viskwekerij in Linkebeek

Het complex bestaat uit een vijverpark van 8ha met 26 kweekvijvers, een broedhal en een hoofdgebouw, waarin een klein labo, een bureel en een leslokaal voor 30 personen zijn ondergebracht.

Het domein herbergt ook een rijk gevarieerde fauna en flora. De aanwezigheid van broekbossen, bronbossen, moerasvegetaties, vijvers, hooilanden en een boomgaard maken van het terrein een interessant natuurgebied in de zuidelijke rand rond Brussel.

De huidige viskwekerij in Linkebeek is eigendom van de Vlaamse Overheid en wordt beheerd door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek. Er wordt wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd rond de populatiegenetica, ecologie en voortplanting van inheemse, bedreigde zoetwatervissoorten met de bedoeling bij te dragen tot het in stand houden van deze soorten. Dit gebeurt in het kader van soortherstelprogramma's, in samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos. Het gaat om soorten zoals snoek, beekforel, kwabaal, kopvoorn,

serpeling en rivierdonderpad, die in Vlaanderen weinig of niet gekweekt worden door de private visteeltsector omwille van de lage rendabiliteit (kannibalisme, trage groei, beperkte afzetmarkt).

Naast het toegepast onderzoek speelt het centrum ook een educatieve rol: allerlei opleidingsinstellingen en andere groepen (natuurverenigingen, hengelaars, ...) kunnen er kennismaken met de ecologie van het leven in het water. Studenten en onderzoekers kunnen er ook terecht voor stages en/of samenwerkingsverbanden in het kader van wetenschappelijk onderzoek.

De eerste aanwijzingen voor het bestaan van de viskwekerij in Linkebeek dateren uit het begin van de vorige eeuw. Het ging toen over een private forelkwekerij. Later, in 1947, werden de terreinen en gebouwen geschonken aan de Hoover-stichting. Het was professor M. Huet, verbonden aan de universiteit van Leuven en toenmalig directeur van het proefstation voor bos- en hydrobio-

Visuitzetting © PVC

logisch onderzoek te Groenendaal, die hier begon met de eerste experimenten in verband met viskweek. Dankzij het door hem uitgebouwde toegepast onderzoek verwierf het visteelt-onderzoekscentrum een internationale bekendheid waar talrijke buitenlandse (vooral Afrikaanse) stagiairs werden opgeleid tot visteeltspecialisten.

In 1980 werd het domein aangekocht door het federale Ministerie van Landbouw. De kwekerij werd begin jaren negentig overgedragen aan de Vlaamse Overheid die onmiddellijk startte met een grondige renovatie van de infrastructuur. De vijvers werden uitgebaggerd, de gebouwen werden gerenoveerd en voorzien van bureauruimtes, een labo en een vergaderzaal. Er werd ook een gloednieuwe multifunctionele broedhal gebouwd waardoor het INBO in Linkebeek zijn taken optimaal kan uitvoeren.

Visunits in de broedhal © INBO

herbepotingsplan opgemaakt, dat samen met de begroting wordt goedgekeurd door de minister bevoegd voor leefmilieu. Het uitzetten gebeurt zowel ter ondersteuning van bepaalde soorten die interessant zijn voor de hengelaar zoals blankvoorn, zeelt en snoek als in het kader van herstelprogramma's van verdwenen of bedreigde vissen. Antwerpen speelde hier reeds in de jaren '80 een voortrekkersrol met de herintroductie van de kopvoorn in het Nete-bek-

ken. Momenteel loopt er in de Grote Nete een herstelprogramma voor kwabaal, waarvan recent de eerste bescheiden tekenen van natuurlijke voortplanting werden waargenomen. De productie van vissoorten waarvan de genetische eigenheid streng moet bewaakt worden, gebeurt door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO, www.inbo.be) in het Centrum voor Visteelt te Linkebeek en het ANB in de viskwekerij De Volharding te Rijkvorsel.

Figuur 2: Paaiplaats kanaal Dessel-Schoten-Turnhout © ANB

Figuur 3: Paaiplaats haven Antwerpen © ANB

Het Visserijfonds voorziet daarvoor werkingsmiddelen. De commissieleden helpen tevens bij het afvissen van de kweekvijvers en het uitzetten van pootvis.

Voor de levering van meer algemene soorten wordt beroep gedaan op commerciële vishandelaars. Dit geldt ook voor de levering van glasaal in uitvoering van het Belgische Palingbeheerplan. Dit maakt deel uit van een reeks Europese maatregelen die tot doel hebben deze eens zo talrijk voorkomende vis van de ondergang te redden.

Het Visserijfonds zet ook sterk in op communicatie met de doelgroep en het ruime publiek. De infoloketten van de visserijcommissies zijn hiervoor het eerste aanspreekpunt. Daarnaast worden er in een uniforme huisstijl publicaties uitgegeven zoals het **infoblad 'Vislijn'**, folders over de visserijwetgeving en hengelkaarten. Vislijn is een jaarlijkse publicatie over de openbare visserij in Vlaanderen. Ze richt zich tot de hengelaar en het brede publiek en bevat informatie over de provinciale viswaters, de visserijwetgeving, de visvergunning en meer.

Voor de provincie Antwerpen bestaat er zowel een algemene overzichtskaart van alle openbare hengelwateren als een meer gedetailleerde regiokaart "Rivierenland". In 2014 wordt een heruitgave evenals een nieuwe regiokaart "Kempense Driehoek" uitgebracht. Al deze publicaties worden gratis bezorgd aan de hengelaars die zich een visverlof aanschaffen en andere geïnteresseerden. De Vislijn 2014 is gratis te verkrijgen en te downloaden van de ANB-website (www.natuur-enbos.be onder de rubriek 'over ons' > 'publicaties').

Voor de provincie Antwerpen bestaat er zowel een algemene overzichtskaart van alle openbare hengelwateren als een meer gedetailleerde regiokaart "Rivierenland". In 2014 wordt een heruitgave evenals een nieuwe regiokaart "Kempense Driehoek" uitgebracht. Al deze publicaties worden gratis bezorgd aan de hengelaars die zich een visverlof aanschaffen en andere geïnteresseerden. De Vislijn 2014 is gratis te verkrijgen en te downloaden van de ANB-website (www.natuur-enbos.be onder de rubriek 'over ons' > 'publicaties').

Co-financiering voor projectuitvoering

Ondanks het feit dat enkel de leden stemrecht hebben, werkt de visserijcommissie van Antwerpen onder impuls van de voorzitter steeds in consensus. De samenwerking met partners staat

voorop. Via co-financiering worden projecten gerealiseerd die de draagwijdte van het Visserijfonds ver overschrijden. Zo organiseerde de commissie in de beginjaren '90 excursies naar de eerste projecten rond natuurvriendelijke oevers en vistrappen in Nederland. De ideeën inzake natuur-technische natuurbouw van destijds zijn inmiddels gemeengoed geworden in onze provincie en de rest van Vlaanderen.

Figuur 4: Vistrap Kleine Nete Grobbendonk © ANB

Recente voorbeelden van projecten met co-financiering zijn de vistrappen te Grobbendonk en Kasterlee op de Kleine Nete en het Loeiends Neetje te Retie.

Ter verbetering van de natuurlijke aangroei van de visstand werden op voorstel van de commissie ook vispaaiplaatsen aangelegd in o.m. het Kanaal Dessel-Schoten te Dessel en Turnhout, het Zeekanaal te Hingene, het Netekanaal te Duffel en de haven van Antwerpen.

Meer info

Infoloket openbare visserij: Provinciale Visserijcommissie Antwerpen, Italiëlei 4 bus 16, 2000 Antwerpen, tel. 03 204 03 35; e-mail: visserijcommissieantwerpen@gmail.com
www.visverlof.be, www.natuurenbos.be, www.inbo.be

Inhoud

02 Colofon

02 ANKONA-nieuws

- Cameravallen een hype of een nuttige tool in het zoogdierenonderzoek? Trends en tips bij aankoop van trailcam
- Evalueer je mee het tijdschrift ANTenne?
- Facelift van de ANKONA-website

06 Actualiteit

- Help jij ook mee monitoren in het provinciaal groendomein 'Kesselse Heide'?
- Sensibiliseringsfolder voor eigenaars van forten en schansen
- Activiteiten tijdens Europese 'Nacht van de Vleermuis' 27-30 augustus (o.a. in Retie, Oelegem, Mortsel, Oostmalle, Duffel, ...)
- Tuinvlinder-telweekend 2 & 3 augustus. – Basisrapporten voor opmaak soortbeschermingsplannen klaar
- Vlaamse mycologen (KVMV) stellen nieuwe website voor
- Publieksactiviteit 'Merodehappening' op 14 september 2014 in Hertberg
- Jouw natuurfoto ook op het Lowland Photo Festival in Bornem (22-23 november)?
- Exoten: boktorren, wasberen en Chinese muntjakken - registreer ze!
- Recente publicaties:
 1. INBO-Handboek voor beheerders – Deel 2: Soorten
 2. IHD's? Wasda? (handleiding Natuurpunt en website ANB)
 3. Dumortiera nr. 104 over o.a. de nieuwe en gewijzigde Nederlandse plantennamen
 4. INBO-rapporten 'Ecosysteemdiensten'
- Subsidies voor plattelandontwikkeling – projecten indienen vóór 30 oktober
- Kies mee de 'Wandeling van het jaar -2014'

Activiteitenkalender (uitneembare middenkatern)

Enquêteformulier (middenkatern)

22 Natuurstudieartikel

- Houtkanten en bomenrijen in de Antwerpse open ruimte

29 In beeld of op ANTenne

- Wat doet de Provinciale Visserijcommissie (PVC) en het Centrum voor Visteelt (INBO-CvV)?

**Provincie
Antwerpen**

Departement Leefmilieu

Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN)
team 'Natuur & Landschap' (ANKONA-secretariaat)
T 03 240 59 88 • F 03 240 57 52